

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ЮСУПОВ САРДОРБЕК БАҲОДИРОВИЧ

**ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ УСТИДАН ПАРЛАМЕНТ НАЗОРАТИНИНГ
ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

12.00.11. – Парламент ҳуқуқи

**юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2022

Юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора наук (DSc)

Contents of the Doctoral (DSc) dissertation abstract

Юсупов Сардорбек Баходирович

Давлат бюджети устидан парламент назоратининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш.. 3

Yusupov Sardorbek Bakhodirovich

Improving the organizational and legal foundations of parliamentary control over the state budget.....33

Юсупов Сардорбек Баходирович

Совершенствование организационно-правовых основ парламентского контроля над государственным бюджетом.....59

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

Список опубликованных научных работ

List of published scientific works.....64

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ЮСУПОВ САРДОРБЕК БАҲОДИРОВИЧ

**ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ УСТИДАН ПАРЛАМЕНТ НАЗОРАТИНИНГ
ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

12.00.11. – Парламент ҳукуқи

**юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2022

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2021.2.DSc/Yu163 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус, (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) ва «ZiyoNET» ахборот таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Хакимов Рахим Расулжонович,
юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Турсунов Ахтам Саломович,
юридик фанлар доктори, профессор

Кутибаева Елизавета Дуйсенбаевна,
юридик фанлар доктори, профессор

Якубов Шухрат Умматалиевич,
юридик фанлар доктори, профессор

Ётақчи ташкилот:

**Ўзбекистон Республикаси Олий
Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик
муаммолари ва парламент
тадқиқотлари институти**

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи DSc.07/30.12.2019.Ҳи.22.02 рақамли илмий кенгашнинг 2022 йил 28 апрель соат 15:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (1044-рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2022 йил «14» апрелда тарқатилди.

(2022 йил «14» апрелдаги 2-рақамли реестр баённомаси).

И.Р. Беков

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси ўринбосари, юридик фанлар доктори, профессор

Б.А. Наримонов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори

Ш.А. Сайдуллаев

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш ҳузуридаги Илмий семинар раиси ўринбосари, юридик фанлар номзоди, профессор

КИРИШ (Фан доктори (DSc) диссертация аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда рўй бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи тамойилини миллий парламент фаолиятига тўлиқ жорий қилиш, парламентнинг бюджетни шакллантириш ва сарфланиши устидан шаффоф ҳамда рақамли технологияларга асосланган назоратини таъминлаш масаласи долзарб ҳисобланади. Кучли парламент назорати мавжудлиги халқаро ҳамжамият томонидан мамлакат тараққиётининг муҳим шarti эканлиги эътироф этилмоқда. 2018 йил 22 майда БМТ Бош Ассамблеясининг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти миллий парламентлар ва парламентлараро иттифоқ ўртасидаги ҳамкорлик тўғрисидаги 72/278-сон резолюциясида “миллий режалар ва стратегияларни амалга ошириш, шунингдек миллий ва глобал миқёсда шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш бўйича миллий парламентларнинг роли алоҳида эътироф этилган”¹. Ушбу халқаро ҳужжат асосида парламентлараро алоқаларни мустаҳкамлаш, парламент фаолиятида шаффофлик ва очиқликни таъминлаш, парламент назоратининг замонавий услубларини самарали қўллаш бўйича давлатларга услубий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Жаҳонда парламентнинг давлат бюджети ижроси устидан назорат функцияларини белгилаш самардорлигини ошириш, уларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини аниқлаш, парламентнинг назорат фаолияти кафолатларини таъминлаш, ҳукуматнинг бюджет ижроси ва уни ҳар томонлама самарали сарфланиши бўйича парламент олдидаги жавобгарлиги, ушбу соҳага рақамли технологияларни жорий қилиш билан боғлиқ масалалар юзасидан илмий тадқиқотлар ўтказиш долзарб амалий аҳамиятга эгадир. Жумладан, парламентнинг умумдавлат манфаатларини таъминлаш, халқ вакиллик органи сифатидаги ролини кучайтириш, парламент назорати субъекти сифатида депутатларининг фаоллигини ошириш каби масалаларнинг ҳуқуқий, ташкилий жиҳатларини такомиллаштириш муҳим тадқиқот йўналиши сифатида ўрганилмоқда.

Мамлакатимизда олий давлат вакиллик органи сифатида парламент фаолиятини замон талаблари асосида такомиллаштириш, “электрон парламент” доирасида депутатларни ўз сайловчилари билан, сенаторларни ҳудудлардаги фуқаролар билан боғлаш, улар билан тўғридан-тўғри мулоқот олиб бориш, сайловчиларни қийнаётган муаммоларни муҳокама қилиш ва ҳал этиш жараёнини рақамлаштириш, парламент назоратини амалга оширишда шаффофлик ва очиқликни таъминлаш, айниқса, давлат бюджети лойиҳасини ишлаб чиқишда депутатларнинг фаол иштирокини таъминлаш соҳасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда. “Давлат бюджетини тасдиқлаш ва унинг ижросини назорат қилиш доирасида парламент томонидан масъул ташкилотларга аниқ стратегик вазибаларни қўйиш ва натижага қараб уларга сўров юбориш амалиётини жорий

---

¹ 2018 йил 22 майда БМТ Бош Ассамблеясининг Бирлашган Миллатлар ташкилоти миллий парламентлар ва парламентлараро иттифоқ ўртасидаги ҳамкорлик тўғрисидаги 72/278-сон резолюцияси // URL: <https://www.un.org>

қилиш”² масалалари Олий Мажлис палаталарининг давлат ҳокимияти тизимидаги ўрнини мустаҳкамлаш, уларнинг ички ва ташқи сиёсатга оид муҳим вазифаларни ҳал этишдаги ваколатларини кенгайтириш устувор вазифа этиб белгиланган бўлиб, мазкур вазифалар ушбу соҳадаги қонунчиликни халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришни долзарб этиб белгиламоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1992), “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги (2002), “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида”ги (2002) конституциявий қонунларда, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг ва Сенати аъзосининг мақоми тўғрисида”ги (2004), “Парламент назорати тўғрисида”ги (2016) қонунлар, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ–60-сонли Фармони ва соҳага оид бошқа қонун ҳужжатларининг ижросига ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожлантиришнинг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Диссертация тадқиқоти республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналиши бўйича бажарилган.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи³. Давлат бюджети устидан парламент назоратига оид илмий тадқиқотлар дунёнинг етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида, жумладан, Boston University, University of Cambridge, Harvard University, Washington University, New York University, The University of Chicago, (АҚШ), Humboldt-Universität zu Berlin, München Universität, Frankfurt Universität (ГФР), University of Queensland (Австралия), University of Oxford, Newcastle University, Queen Mary University of London, University of Cambridge (Буюк Британия), Université Toulouse (Франция), University of Toronto (Канада), Seoul National University (Корея Республикаси), University of Zurich (Швейцария), Peking University (Хитой), Москва давлат юридик университети, Москва давлат университети, Москва давлат халқаро муносабатлар институти (Россия), Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти, Тошкент давлат юридик университетида (Ўзбекистон) олиб борилмоқда.

---

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.

³ Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи: bu.edu.; cam.ac.uk; www.law.stanford.edu, www.bc.edu, <https://law.ucla.edu>, <https://www.nyu.edu>, <https://www.uchicago.edu>, <https://www.harvard.edu>, www.law.wustl.edu, <https://www.ncl.ac.uk>, <https://commonslibrary.parliament.uk>, <https://www.ox.ac.uk>, <https://www.cam.ac.uk>, <https://www.qmul.ac.uk>, <https://www.uni-frankfurt.de>, <https://www.lmu.de>, www.pantheonsorbonne.fr, <https://utoronto.ca>, <https://www.griffith.edu.au>, <https://en.uj.edu.pl>, <https://www.msu.ru>; www.snu.ac.kr; www.uzh.ch; www.pku.edu.cn; <https://mgimo.ru>, <https://msal.ru>. www.tsul.uz

Парламентнинг назорат функциялари, бюджет устидан давлат ва жамоатчилик назорати, давлат бюджети устидан парламент назорати бўйича жаҳонда олиб борилган тадқиқотлар натижасида қатор илмий-назарий натижалар олинган, жумладан:

парламент назорати ва парламентнинг молиявий назорати тушунчавий аппарати Boston University, University of Cambridge олимлари томонидан чуқур тадқиқ этилган;

парламентнинг бюджет устидан назорат методлари Harvard University, Washington University, New York University, The University of Chicago олимлари ва тадқиқотчилари томонидан мукамал ишлаб чиқилган;

бюджет устидан парламент назоратининг қонунчилик асосларига, мазкур фаолиятнинг регламентини тартибга солишга Humboldt-Universität zu Berlin, München Universität, Frankfurt Universität олимлари катта эътибор қаратишган;

бюджет устидан парламент назоратининг замонавий тенденцияларини австралиялик University of Queensland олимлари очиб берган;

парламент назорати, шу жумладан молиявий назоратнинг методологик асослари юзасидан University of Oxford, Newcastle University ҳамда Москва давлат университети олимлари қатор йирик тадқиқотлар олиб борган;

давлат бюджети устидан парламент назорати фаолиятида прецедент ҳуқуқидан фойдаланиш масалаларини Англиянинг Queen Mary University of London, University of Cambridge профессор-ўқитувчилари ўз мақолаларида батафсил ёритган;

парламент ва назорат-тафтиш органлари ўртасида муносабатлар, шу жумладан парламентнинг молиявий назоратида ҳисоб палаталари имкониятларидан кенг фойдаланиш муаммолари бўйича Франциянинг Université Toulouse ва Канаданинг University of Toronto тадқиқотчилари муваффақиятли изланишлар олиб борган;

давлат бюджети устидан парламент назоратининг илмий-назарий масалалари Корея Республикасининг Seoul National University, Швейцариянинг University of Zurich ва Россиянинг Москва давлат юридик университети олимлари томонидан ўрганилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ўзбекистонда ҳуқуқшунослик фани доирасида парламентнинг назорат функциясини кучайтиришга бағишланган турли изланишлар олиб борилган. Шунингдек, мазкур соҳага оид изланишлар бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаяпти. Ушбу мавзуда амалга оширилган илмий изланишларни бир неча йўналишларга таснифлаб чиқиш мумкин.

Биринчи йўналиш: парламент назоратининг назарий-ҳуқуқий асосларига оид масалалар А.Х.Саидов, О.Т.Хусанов, Ҳ.Т.Одилқориев, Е.Д.Кутибаева, И.Р.Беков каби ўзбек ҳуқуқшунослари ҳамда С.А.Авакьян, А.С.Автономов, А.Д.Керимов, Е.В.Ковряков, А.Вогданди, Н.Папьер каби чет эллик тадқиқотчиларнинг илмий изланишларида акс этган.

Иккинчи йўналиш: бюджет назоратининг умумий тавсифи ва унинг ҳуқуқий асослари масаласи Р.Р.Ҳакимов, М.М.Миракулов, Ш.Х.Зулфиқоров, О.К.Турғунов, С.Пинелли, А.Сярофф, В.Стефани, Schneider von Н.Р., Zeh W.,

Л.В.Акопов, М.В.Баглай, А.А.Безуглов, И.М.Степанов, Б.А.Страшун, М.М.Утяшевларнинг илмий тадқиқотларида келтириб ўтилган.

Учинчи йўналиш: парламент томонидан бюджет назоратини амалга оширишнинг шакл ва усуллари Э.Х.Халилов, И.Т.Тулътеев, Ш.У.Якубов, Х.С.Хайитов, L.Fisher, A.Cox, P.Currie, N.Jackson, E.Goldeband, B.Seloc, J.D.Aberbach, Н.Д.Погосян, М.Ю.Михеева ва Д.Н.Усатовларнинг илмий ишларида тадқиқ қилинган⁴.

Юқорида келтирилган тадқиқотларда давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятига оид масалалар қисман таҳлил этилган бўлсада, давлат бюджети устидан парламент назорати, шу жумладан парламент томонидан амалга ошириладиган молиявий назоратнинг илмий-назарий ва методологик асослари, давлат бюджети устидан парламент назоратининг шаклланиши ва ривожланиш тенденциялари, хорижий мамлакатлар парламентларининг мазкур соҳадаги ҳуқуқни қўллаш амалиёти мамлакатимизда мустақил тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот мавзуси Тошкент давлат юридик университети илмий тадқиқот ишлари режасининг “Демократик ислохотларни чуқурлаштириш шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишлари” мавзусидаги фундаментал лойиҳаси (2017–2021 йй.) доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга ошириш механизмларини янада такомиллаштириш ва ушбу соҳадаги қонун ҳужжатлари ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиёти самарадорлигини оширишга қаратилган таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

парламент назорати тушунчаси, мазмуни ва моҳияти юзасидан муаллифлик позициясини ишлаб чиқиш ҳамда парламент томонидан амалга ошириладиган молиявий назоратнинг илмий-назарий ва методологик асосларини таҳлил қилиш;

давлат бюджети устидан парламент назорати ҳуқуқий асосларининг шаклланиши ва ривожланиш тенденцияларини тадқиқ қилиш;

давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асослари таҳлили асосида мазкур асосларни гуруҳлаштириш ва тавсифлаш;

парламентнинг давлат бюджети устидан назорат фаолиятини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш;

давлат бюджети устидан парламент назоратининг объекти ва субъектларини белгилаб олиш, унинг ҳуқуқий асосларини таҳлил этиш;

давлат бюджети устидан парламент назоратининг халқаро ҳуқуқий асосларини, Европа мамлакатлари, АҚШ ва Канада парламентларининг амалиётида бюджетни назорат қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини тадқиқ этиш;

давлат бюджети лойиҳасини парламент томонидан муҳокама қилиш ва қабул қилиш механизмини ҳуқуқий таҳлил этиш;

---

⁴ Мазкур илмий ишларнинг тўлиқ номи фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

давлат бюджети устидан парламент назорати соҳасидаги мавжуд муаммолар таҳлили асосида мазкур фаолиятнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришнинг устувор йўналишларини белгилаб олиш.

Тадқиқотнинг объекти Ўзбекистон Республикасида давлат бюджети устидан парламент назоратини ташкил қилиш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети Ўзбекистонда Ўзбекистон Республикасида давлат бюджети устидан парламент назоратини ташкил қилиш билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти ҳамда “Парламент ҳуқуқи” ва “Конституциявий ҳуқуқ”да мавжуд бўлган концептуал ёндашувлар, илмий-назарий қарашлар ва ҳуқуқий категориялар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот олиб боришда илмий билишнинг тизимли ва функционал таҳлил, тарихийлик, мантиқийлик, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, статистик, социологик сўровлар ўтказиш, индуктив ва дедуктив таҳлил каби усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги куйидагилардан иборат:

Республика бюджетининг қўшимча манбалари ва йил бошига қолдиқ маблағлари тегишли равишда улар умумий харажатларининг 3 фоизидан ошмаган тақдирда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорларига мувофиқ фойдаланилиши ҳамда фойдаланилган маблағлар бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарига ҳар чоракда ҳисобот тақдим этилиши зарурлиги асосланган;

Ўзбекистон Республикаси Сенатини давлат бюджети устидан парламент назоратини бевосита амалга оширувчи ваколатли субъект эканлигини асослаб берилган;

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ваколатли вакили томонидан давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботни бир вақтни ўзида Олий Мажлиснинг ҳар иккала палаталарига тақдим этиши зарурлиги асосланган;

фракциялар ва Олий Мажлис палаталарининг қўмиталари Давлат бюджетининг даромад қисми ижроси, ажратилган маблағларнинг ўзлаштирилиш ҳолати ҳамда уларнинг мақсадли сарфланиши ва улардан самарали фойдаланилиши ҳақидаги маълумотларни тегишли давлат органларидан қўшимча ахборот тариқасида талаб қилиб олиш ҳуқуқига эга эканлиги асослаб берилган;

давлат бюджетининг ҳар чоракдаги ва йиллик ҳисоботи ижросини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатининг қўмиталарида дастлабки тарзда муҳокама қилиш, ушбу муҳокамаларда сенаторларнинг фикрлари ва таклифларини эшитиш механизмларини жорий қилиш зарурлиги асосланган;

давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисобот фракцияларда, Олий Мажлис палаталарининг қўмиталарида муҳокама қилинганидан кейин Сенатнинг қарори билан тасдиқланиши зарурлиги асослаб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари куйидагилардан иборат:

парламент назоратига оид тушунчавий аппарат, унинг ўзига хос хусусиятлари, давлат назорати тизимида тутган ўрни ва аҳамияти тавсифлаб берилди;

юридик фан нуқтаи назаридан парламент молиявий назоратининг сиёсий тизимдаги роли ва мазмун-моҳияти аниқлаштирилди;

парламентнинг Давлат бюджети устидан назоратнинг ва уни амалга ошириш механизмнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари таҳлил этилиб, ушбу илмий категорияларнинг муаллифлик тавсиф ва таърифи шакллантирилди;

мамлакатда Давлат бюджети, унинг ижроси устидан парламент назорати шаклланиши ва ривожланишининг босқичлари, тенденциялари, ҳуқуқий асослари, уларнинг такомиллашув динамикаси тизимли таҳлил этилиб, уларнинг умумий, фарқли ва ўзига хос жиҳатлари кўрсатиб берилди;

Давлат бюджети ва унинг ижроси устидан парламент назорати соҳасида мавжуд муаммолар, тўсиқлар ва ҳал этилиши лозим бўлган устувор масалалар аниқлаштирилиб ҳамда таҳлил этилиб, уларни бартараф этиш бўйича аниқ амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди;

хорижий тажрибани таҳлил этиш асносида илғор демократик мамлакатлар қонунчилигидаги нормаларни ҳамда соҳага оид халқаро стандартларни миллий қонунчилигимизга ва ҳуқуқни қўллаш амалиётимизга имплементация қилиш бўйича бир қатор таклиф ва тавсиялар асослантирилди;

давлат бюджети ижроси устидан парламент назорати ва бошқа давлат назорат органлари, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси ўртасидаги муносабатлар табиати, механизми ва ҳамкорлик истиқболлари белгилаб берилди;

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати тўғрисида”ги конституциявий қонунларга, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Регламенти тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Регламенти тўғрисида”ги қонунларга, Олий Мажлис палаталари қарорлари билан тасдиқланган регламентларга, бошқа қонунларга Давлат бюджети ва унинг ижроси устидан парламент назорати ҳамда парламентнинг мониторингига оид ҳуқуқий механизмлар ишлаб чиқилди.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот якунида ўз аксини топган умумназарий хулосалар, қонун ҳужжатларини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар “Конституциявий ҳуқуқ”, “Парламент ҳуқуқи”, “Молия ҳуқуқи” фанларида мавжуд бўлган назарий қарашларни ва миллий қонунчилик нормаларини ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиётини таҳлил қилиш орқали асослантирилди.

Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик нормалари, ривожланган демократик мамлакатлар тажрибаси, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижалари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Тадқиқотнинг хулоса, таклиф ва тавсиялари апробациядан ўтказилиб, етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинди. Тадқиқот олиб бориш жараёнида билдирилган айрим таклифлар

амалиётга жорий этилган ва бу тегишли ваколатли органлар томонидан тасдиқланган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Диссертация ишининг илмий аҳамияти тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган хулоса, таклиф ҳамда тавсиялардан келгусида илмий-назарий ва илмий-амалий тадқиқотлар фаолиятида, қонун ижодкорлигида, соҳага доир миллий қонунчиликни такомиллаштириш ва шарҳлашда, давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асосларини янада ривожлантиришга доир илмий-назарий, методологик қарашлар ва ёндашувларни янада бойитишда, шунингдек “Давлат ва ҳуқуқ назарияси”, “Конституциявий ҳуқуқ”, “Парламент ҳуқуқи”, “Маъмурий ҳуқуқ”, “Молия ҳуқуқи” фанларини илмий-назарий, амалий жиҳатдан янада бойитишда, ушбу фанлардан маъруза, мунозара ва амалий машғулотларда, дарслик, ўқув ва методик қўлланмалар тайёрлашда фойдаланиш мумкинлигида ифодаланади.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти унда давлат бюджети устидан парламент назоратини тартибга солувчи ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш юзасидан қатор амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилганида кўринади. Шу билан бирга, диссертация натижаларидан парламентнинг назорат фаолиятида ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида, парламент ва молиявий назорат органлари ўртасидаги муносабатларда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Диссертация иши бўйича олинган илмий натижалар қуйидагиларда фойдаланилган:

Республика бюджетининг қўшимча манбалари ва йил бошига қолдиқ маблағлари тегишли равишда улар умумий харажатларининг 3 фоизидан ошмаган тақдирда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорларига мувофиқ фойдаланилиши ҳамда фойдаланилган маблағлар бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарига ҳар чоракда ҳисобот тақдим этилиши зарурлиги ҳақидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодекси 126-моддасининг тўртинчи қисмини янги таҳрирда тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 21 октябрдаги 05/1-01-173-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши давлат бюджетининг ижросини таъминлашда парламент назоратини кучайтиришга хизмат қилган;

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенати давлат бюджетининг ижроси устидан бевосита парламент назоратини амалга оширувчи субъект эканлигининг ҳуқуқий асосларини жорий қилиш ҳақидаги таклиф «Парламент назорати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддаси биринчи бандини ишлаб чиқишда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 21 октябрдаги 05/1-01-173-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши давлат бюджети ижроси устидан назоратни амалга оширишда парламентнинг юқори палатаси иштирокини таъминлашга хизмат қилган;

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ваколатли вакили томонидан давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботни бир вақтни ўзида Олий Мажлиснинг ҳар иккала палаталарига тақдим этиши зарурлиги ҳақидаги таклиф «Парламент назорати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 24.1-моддасини ишлаб чиқишда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 21 октябрдаги 05/1-01-173-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисидаги ваколатли вакили Давлат бюджети лойиҳасини кўриб чиқишда Қонунчилик палатаси билан бир қаторда Сенатга ҳам қўмаклашишига хизмат қилган;

фракциялар, Олий Мажлис палаталарининг қўмиталари Давлат бюджетининг даромад қисми ижроси хусусида, ажратилган маблағларнинг ўзлаштирилиш ҳолати тўғрисида тегишли органлардан қўшимча ахборотни шунингдек, уларнинг мақсадли сарфланиши ва улардан самарали фойдаланилиши ҳақидаги маълумотларни талаб қилиб олиши мумкинлиги ҳақидаги таклиф «Парламент назорати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддаси бешинчи бандини ишлаб чиқишда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 21 октябрдаги 05/1-01-173-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши давлат бюджетининг ижросини таъминлашда парламент аъзоларига қўшимча маълумотлар тақдим этиш ҳуқуқини беришга хизмат қилган;

давлат бюджетининг ҳар чорақдаги ва йиллик ҳисоботи ижросини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатининг қўмиталарида дастлабки тарзда муҳокама қилиш, ушбу муҳокамаларда сенаторларнинг фикрлари ва таклифларини эшитиш механизмларини жорий қилиш зарурлиги ҳақидаги таклифлар «Парламент назорати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддаси иккинчи бандини ишлаб чиқишда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 21 октябрдаги 05/1-01-173-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши давлат бюджетининг ҳар чорақдаги ижросининг боришини кўриб чиқиш чоғида парламентнинг юқори палатаси иштирокини таъминлашга хизмат қилган;

давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисобот фракцияларда, Олий Мажлис палаталарининг қўмиталарида муҳокама қилинганидан кейин Сенатнинг қарори билан тасдиқланиши ҳақидаги таклиф «Парламент назорати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддаси 6-бандини ишлаб чиқишда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 21

октябрдаги 05/1-01-173-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисобот парламентнинг қуйи палатаси билан бир қаторда юқори палатасининг қарори билан тасдиқланишига хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур диссертация натижалари 5 та илмий-амалий анжуманда, жумладан, 3 та халқаро ва 2 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 18 та илмий иш, жумладан, 17 та илмий мақола (4 та халқаро нашрларда), 1 та монография чоп этилган.

Диссертация тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, тўртта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Диссертация ҳажми 224 бетни ташкил этган.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асослантилган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти ҳамда предмети ёритилган, шунингдек республика фан ва технологияларини ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мослиги асослантилган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, мавзунинг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режаси билан алоқадорлиги, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижалари, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган. Шунингдек, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси, нашр этилган ишлар ва диссертациянинг тузилиши ҳамда ҳажми ҳақида маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби **“Давлат бюджети устидан парламент назоратининг моҳияти, аҳамияти ва методологик асослари”** деб номланиб, парламент фаолиятининг энг муҳим йўналишларидан бири бўлган давлат бюджети устидан назорат тушунчаси, унинг илмий-назарий ва методологик асослари, шунингдек шаклланиши ва ривожланиш тенденциялари мамлакатимиз ҳамда хорижий олимлар томонидан илгари сурилган концептуал ёндашувлар асосида илмий таҳлил этилган.

Диссертант томонидан Р.Ҳақимов, Б.Адуичева ва Ш.Зулфиқоров каби олимлар томонидан билдирилган парламентнинг давлат ҳокимияти тизимидаги ўрни ва роли ҳақидаги фикрлар таҳлил қилиниб, назорат функцияси парламентаризм қарор топишининг асосий кафолати сифатидаги қарашлар илгари сурилган.

Парламент назорати феноменига оид илмий-назарий қарашлар доирасида Академик А.Саидов, ҳуқуқшунослар М.Миракулов, Т.Хабриева, А.Д.Керимов, М.М.Утяшев, А.А.Корнилаева каби олимларнинг ишларини тадқиқ этган диссертант парламент назоратининг асосий объекти ижро ҳокимиятининг фаолияти саналишидан келиб чиқиб, парламент назоратининг асосий эътибори (яъни предмети), авваламбор, ҳуқумат, кейинчалик эса ижро этувчи бошқа органларнинг давлат бюджети ижросининг **самарадорлигига** қаратилиши лозим

ва бундай ёндашув замонавий парламентаризм тенденцияларига тўғри келиши тўғрисида хулосага келган.

Парламент назоратининг асосий йўналишларига қуйидагиларни киритиш мумкинлиги асослаб берилди:

конституция ва қонунлар, парламент қарорлари ҳамда давлат раҳбари қарорлари юзасидан;

давлат дастурларини ижро этиш юзасидан;

инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя қилиш бўйича;

мудофаа ва хавфсизлик бўйича; давлат бюджети ижроси юзасидан;

давлат бошқаруви ва ҳокимияти органларини шакллантириш юзасидан;

ташқи сиёсий фаолият юзасидан назорат.

Тадқиқотчи давлат бюджети устидан парламент назорати институтининг илмий-назарий асосларини батафсил таҳлил қилиш заруратини ҳозирда ўта долзарб аҳамиятга эга эканлигини эътироф этиб, ривожланган демократик мамлакатлар тажрибаси асосида ҳукумат ва ижро этувчи бошқа органларнинг давлат бюджети ижросининг *самарадорлик даражасини парламент томонидан баҳоловчи кўрсаткичи сифатида 5 та асосий мезонни ажратиб кўрсатади.*

Диссертант парламент назоратининг суд ва маъмурий назоратдан аниқ фарқларини қуйидаги хусусиятларга кўра ажратиб кўрсатади: 1) парламент назорати субъектлари фақатгина қонун чиқарувчи ҳокимият органлари ва аъзолари ҳисобланади; 2) парламент назорати объектини давлат органларининг, хўжалик бошқаруви органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларининг Конституция ва қонунларни, Олий Мажлиси палаталарининг қарорларини, давлат дастурларини ижро этиш, шунингдек ўз зиммаларига юклатилган вазифалар ҳамда функцияларни амалга ошириш бўйича фаолияти; 3) парламент томонидан ижро ҳокимияти органлари ҳамда мансабдор шахслар томонидан қонунларнинг тўлиқ ижро этилиши ва улар фаолиятида қонунийликка амал қилишини назорат қилишга қаратилган фаолият; 4) назорат натижасида қонунлар ижросига тўсик бўлган ҳолатларни аниқловчи ва уларни бартараф этувчи комплекс чоратадбирлар орқали доимий амалга ошириладиган фаолият; 5) парламент назорати шакллари қонунда аниқ белгилаб қўйилган; 6) парламент назорати субъектлари ўз ваколатлари доирасида парламент назорати натижалари бўйича сиёсий жавобгарлик ташаббуси билан чиқиши мумкин.

Диссертант фикрича, давлат бюджети – давлатнинг муайян вақт учун мўлжалланган пул даромадлари ва харажатлари йиғиндиси ҳисобланади ҳамда мамлакат молия тизимининг таркибий қисмидан иборат бўлиб, шунга мос равишда у молия тизимига тегишли бўлган барча белги (хусусият)ларга эга ва унга тегишли бўлган барча функцияларни бажаради.

Парламент назоратининг объектлари борасида Е.В.Ковряков, Д.Кейнс каби ҳуқуқшунос олимларнинг фикрлари таҳлил қилиниб, парламент назорати объекти чегараси бўйича илмий хулоса тақдим этилган. Унга кўра, диссертант бирламчи объект – давлат ҳокимияти ижро органлари фаолияти, иккиламчи объект – асосий улуши давлатга тегишли бўлган ташкилотлар деган таснифни келтиради.

Диссертант молиявий назоратни амалга оширувчи субъектларга кўра, уни қуйидаги турларга таснифлайди: умумдавлат молиявий назорати; идоравий

молиявий назорат; хўжалик ичидаги молиявий назорат; жамоатчилик молиявий назорати; мустақил молиявий назорат.

Тадқиқотчи фикрига кўра, олий вакиллик органи ижро ҳокимияти органларининг молиявий фаолиятини назорат қилиши Ўзбекистон Республикаси Конституциясида мустаҳкамланган ҳокимиятни тақсимланиш принципининг асосий тамойилларидан бири ҳисобланиб, мазкур назорат республика ва маҳаллий бюджетларни, давлат мақсадли бюджетдан ташқари фондларининг лойиҳаларини кўриб чиқиш ва қабул қилишда ҳамда уларнинг ижроси ҳақида ҳисоботларни тасдиқлашда амалга оширилади.

Тадқиқотчи давлат молиявий назоратининг асосий мақсадлари бўйича В.Герасимов ва З.Ахмедова илмий қарашларини ўрганиб, парламентнинг молиявий назорати ҳуқуқий табиатини очиб бериш, унинг мазмуни ва ўзига хос хусусиятларини аниқлаш учун давлат молиявий назорат фаолияти мақсадларини ўрганиш етарли эмаслиги сабабли, биринчидан, парламентнинг молиявий назорати молия соҳасида ягона давлат назоратининг бир қисми эканлигини эътироф этиш ва, иккинчидан, парламент томонидан амалга ошириладиган молиявий назоратнинг илмий-назарий ва методологик асослари, ўзига хос хусусиятлари, унинг ушбу соҳадаги бошқа назорат турларидан фарқларини тадқиқ этиш лозим деган хулосага келади.

Диссертант фикрича, Парламентнинг молиявий назорати, авваламбор, давлат бюджетининг ижроси устидан назорат бўлиб, у давлат молиявий назоратининг бошқа соҳаларидан (масалан, солиқ, валюта) қуйидаги параметрлар билан фарқ қилади: биринчидан, объекти бўйича, иккинчидан, назорат қилувчи органлар ва бошқариладиган шахслар – субъектлар таркиби бўйича.

М.Михеева, Л.Н.Овсянниковнинг парламентнинг молиявий назорати давлат молиявий назоратидан фарқи бўйича илмий ёндашувларини тадқиқ қилган ҳолда парламентнинг молия соҳасидаги назорат фаолиятининг асосий мақсади молия тизими барқарорлигини таъминлаш, давлат бюджети харажатларини иқтисод қилиш, турли ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳисобланади, деган илмий хулоса билдирилган.

Молия соҳасидаги парламент назоратининг принциплари парламент томонидан амалга ошириладиган назоратнинг ҳаракат доираси ва мезонини белгилаб беради, деган фикр илгари сурилган. Хорижий тажриба таҳлили асосида Европа парламенти томонидан парламент назоратининг тўртта умумий принципига асосланган ҳолда иш юритиши ажратиб кўрсатилади: давлат ҳокимияти органлари ўртасида мувозанат ва ўзаро бир-бирини тийиб туриш; шаффофлик; сайловчиларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олиш ва ҳисобдорлик.

Тадқиқотчи Ўзбекистон Республикасининг “Ҳисоб палатаси тўғрисида”ги Қонунида Ҳисоб палатаси фаолиятининг асосий принципларини таҳлил қилиш асносида Ўзбекистон Республикасининг “Парламент назорати тўғрисида”ги Қонунида парламентнинг давлат бюджети ижросининг боришини кўриб чиқиш фаолиятининг принципларини белгилаш мақсадга мувофиқ деган хулосага келади.

Муаллиф парламент томонидан амалга ошириладиган молиявий назоратнинг илмий-методологик асосларини урта қисмга ажратиб кўрсатади:

биринчидан, парламент молиявий назоратининг предмети – давлат бюджетини тасарруф этиш бўйича ижро этувчи ҳокимият органларининг фаолияти ҳисобланади;

иккинчидан, Давлат бюджети устидан парламент назорати – парламент томонидан ижро ҳокимияти органлари ҳамда мансабдор шахслар томонидан молия соҳасидаги қонунларнинг тўлиқ ижро этилиши ва улар фаолиятида қонунийликка амал қилишини назорат қилишга қаратилган комплекс чоратадбирлар орқали доимий амалга ошириладиган назорат ҳисобланади;

учинчидан, ҳар бир замонавий демократик давлатда парламент молиявий назоратини ҳуқуқий тартибга солиш конституциявий қонунчиликнинг муҳим қисмидир.

Диссертант фикрича, Давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асосларини шаклланишини тадқиқ этиш, авваламбор, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ташкил этилиши ва ривожланиши ҳамда давлат ҳокимияти тизимидаги ўрни ва ролини, назорат функциясининг кенгайиб бориш жараёнларини назарий-ҳуқуқий жиҳатдан ўрганишни тақозо этади.

Тадқиқотчи мустақилликнинг илк йилларидан бошлаб ҳозирги вақтгача давлат бюджети устидан парламент назорати ҳуқуқий асосларнинг шаклланиши ва амалга оширилган ислохотларнинг тадрижийлиги эволюциясини назарий-ҳуқуқий жиҳатдан шартли равишда уч босқичга бўлиб ўрганишни тавсия этади.

Биринчи босқич (1991–2002 йиллар). Мазкур босқичда давлат бюджети устидан парламент назорати ҳуқуқий асосларининг шаклланиши икки палатали парламентнинг шаклланиши билан бевосита боғлиқликда ривожланганлиги билан характерланади.

Иккинчи босқич (2002–2016 йиллар). 2002 йил 4 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида”ги Конституциявий Қонунининг қабул қилиниши билан икки палатадан иборат Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ташкил этилиши парламент ва давлат ҳокимияти органлари муносабатлари, хусусан, парламентнинг назорат функцияси такомиллашуви билан боғлиқдир.

Учинчи босқич (2016 йилдан ҳозирги вақтга қадар). Мазкур босқич парламент фаолиятида унинг назорат функцияларини янги босқичга олиб чиқди. Маълумки, парламентнинг назорат функциялари ва ваколатларини кенгайтиришдан асосий мақсад демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва мамлакатни модернизация қилишда парламентнинг ҳамда сиёсий партияларнинг ролини янада кучайтиришга қаратилган “2017–2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” доирасида амалга оширилган ислохотларда сўнгги йилларда давлат ҳокимияти тизимида парламентнинг назорат функцияларини такомиллаштириш бўйича тегишли чоралар кўрилди ва парламент назоратини такомиллаштиришга бағишланган қоидалар махсус қонун ҳужжатларида тартибга солинди.

Диссертациянинг иккинчи боби “**Парламентнинг бюджет назорати фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари: илмий-назарий таҳлил**” деб номланиб, унда давлат бюджети устидан парламент назоратининг объекти,

субъекти, унинг ҳуқуқий асослари таҳлили, мазкур фаолиятни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган.

Диссертант қонун чиқарувчи органнинг ҳуқуқий табиати, унинг қонунийликни таъминлашдаги роли ҳамда давлат ҳокимияти тизимидаги ўрнига асосланган ҳолда парламентнинг назорат ташкилий-ҳуқуқий асосларини таҳлил қилади. Парламентнинг назорат функциясини қонун ижодкорлиги ва вакиллик функциялари билан бирга изчил амалга ошириш муҳимлигини қайд этади.

Тадқиқотчи давлат бюджети устидан парламент назоратига оид илмий-назарий қарашлар ва қонунчилик асосларини таҳлил қилган ҳолда давлат бюджети устидан парламент назоратига оид қонун ҳужжатларини *уч гуруҳга* бўлишни тавсия этади. Бунда *биринчи гуруҳ* – Давлат бюджети устидан парламент назоратининг конституциявий нормалари, *иккинчи гуруҳ* – Давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширишнинг қонунчилик нормалари ва *учинчи гуруҳ* – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталари қарорлари билан тасдиқланган регламентларни киритишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайди.

Т.Проссер, Уейд ва Филипнинг давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асосларига оид илмий қарашларини таҳлил қилиб, тадқиқотчи жамоатчилик томонидан амалга ошириладиган молиявий назоратни асосий конституциявий тамойил сифатида парламент назоратининг муҳим манбаси бўлиб хизмат қилиши керак деган фикрни илгари суради.

Давлат бюджети устидан парламент назоратини ташкил этиш бўйича Л.Франк, В.Бетменнинг илмий тадқиқотларини таҳлил қилган ҳолда парламент бюджет устидан асосий институционал позицияни эгаллаши, бюджет қонунчилиги бюджет устидан парламент назоратини амалга ошириш тартиботи қатъий белгиланган бўлиши, иқтисодий ғавқулда вазиятларда парламентнинг бюджет устидан назоратини аниқ тартиботлари бўлиши, парламентнинг асосий молиявий ваколатларини амалга оширишнинг самарали механизми бўлиши кераклиги ҳақидаги илмий қараш илгари сурилади.

Диссертант фикрича, парламентнинг давлат бюджети устидан асосий институционал позицияни эгаллаш шарти режалаштириш (*planning*), қонунчилик (*legislative*) ва вақтинчалик (*temporal*) каби жиҳатларни ўз ичига олади. Буларнинг ҳар бири парламентнинг устуворлигини молиявий ўзини ўзи бошқариш институти сифатида тан олади.

Муаллиф кўплаб доктринал қарашлардан келиб чиқиб, Конституция Ҳисоб палатасининг вазифаларини тўлиқ тавсифламайди ва унинг конституциявий ҳуқуқий мақомини кенгайтириш керак деган илмий қарашни илгари суради.

Тадқиқотчи томонидан, давлат бюджети устидан парламент назоратини ташкил этишнинг муҳим шарти ғавқулда вазиятларда молиявий оқибатларини қонуний тартибга солишга алоҳида эътибор қаратилади. Хусусан, кўплаб давлатларда COVID-19 пандемиясининг дастлабки босқичларида давлат бюджети устидан парламент назорати бир неча жабҳаларда муаммога дуч келди. Биринчидан, қонун чиқарувчи органларга соғлиқ ва хавфсизлик муаммолари таҳдид қилди. Иккинчидан, ҳукуматлар қонун чиқарувчилардан бюджетни

янгидан кўриб чиқишни сўради. Натижада, мослашувчан парламент назоратига эҳтиёж сезилди.

Муаллиф Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти тавсияларига асосан, “Парламент ва унинг кўмиталари бюджет жараёнининг барча асосий босқичларида иштирок этиш ваколатига эга бўлиши лозим” деган принципни амалга оширишни тавсия қилади.

Диссертант давлат бюджети устидан парламент молиявий назоратининг фарқли жиҳатларига оид бир қатор тадқиқот ишларни, жумладан, В.Бетмет, А.Хорн, Л.А.Дробозина, А.Н.Козирин ва бошқаларнинг назарий фикрларини таҳлил қилган ҳолда ҳар қандай давлатнинг энг муҳим вазифаси мамлакатнинг молиявий ресурсларини бошқариш ҳисобланиб, молия – бу “давлатнинг вазифалари ва уларни бажариш ҳамда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш учун шарт-шароитларни таъминлаш учун марказлаштирилган ва марказлаштирилмаган пул маблағларини шакллантириш, тақсимлаш ва ишлатиш билан боғлиқ пул муносабатларини ифодалайди”, деган илмий ғояни илгари суради.

Мамлакатнинг молиявий тизими давлат молиявий ресурсларини ҳам, нодавлат ресурсларини ҳам ўз ичига олади. Молия тизими куйидагиларга нисбатан мустақил бўғинлардан иборат: бюджет маблағлари; бюджетдан ташқари маблағлар; давлат ва муниципал кредитлар; суғурта фондлари; корхона ва ташкилотларни молиялаштириш.

Тадқиқотчи фикрича, *молиявий назоратнинг мақсади – жамиятнинг барча соҳаларида ва бўғинларида молиявий ва моддий ресурсларнинг шаклланиши ва улардан самарали фойдаланишни таъминлаш бўйича давлат функцияларини муваффақиятли амалга ошириш ҳисобланади.*

Парламентнинг молиявий назорати объектларини куйидагича таснифлашни мақсадга мувофиқ деган хулосага келинди:

биринчидан, давлат органлари, маҳаллий давлат ҳокимият органлари томонидан бюджет маблағларидан фойдаланиш жараёнида у ёки бу хатти-ҳаракатларнинг натижалари, оқибатлари;

иккинчидан, пул, солиқ, йиғим, субсидия, субвенция, жарималар, қарзлар, пеня ва давлат қарзи кўринишида аниқланиши мумкин бўлган баъзи моддий манфаатлар;

учинчидан, бюджет лойиҳалари, бюджетдан ташқари жамғармалар, молиявий ва бухгалтерия ҳужжатлари.

Диссертация ишида давлат молиявий назорати тўғридан-тўғри ва билвоситага таснифланиб, тўғридан-тўғри молиявий назоратни Ҳисоб палатаси ва прокуратура органлари амалга оширса, билвосита молиявий назоратни Президент, Ҳукумат ва Парламент амалга ошириши таъкидланди.

Бюджетнинг ташқи аудитини фақат уларнинг ижросини назорат қилиш билан кифояланмаслик кераклиги бевосита давлат ҳокимияти органлари, иқтисодиётнинг давлат сектори бўлинмалари фаолиятини баҳолаш, Конституция ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан аҳолига кафолатланган хизматларнинг кенг доирасини тақдим этиш, уларнинг нисбатларини баҳолаш каби муаммоларни ҳал қилиши кераклиги билан характерланади, деган илмий хулосага келинган.

Диссертант фикрича, бюджет ижросини назорат қилиш бўйича қонун чиқарувчи органларнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

– *бюджетлар, Ўзбекистон Республикасининг бюджет тизими ва бюджетдан ташқари жамғармаларининг ҳажми, тузилиши ва мақсади бўйича ўз вақтида бажарилиши устидан назоратни ташкил этиши ҳамда амалга ошириши;*

– *бюджет маблағларини сарфлаш ва давлат мулкидан фойдаланиши самарадорлиги ҳамда мақсадга мувофиқлигини аниқлаш;*

– *Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими бюджетлари ва давлат бюджетидан ташқари жамғармалари бюджетларининг даромадлари ҳамда харажатларининг асослилигини баҳолаш;*

– *давлат бюджетлари томонидан қопланадиган харажатларни назарда тутадиган ёки уларнинг бюджетдан ташқари жамғармалари бюджетларининг шаклланиши ва ижросига таъсир кўрсатувчи қонун лойиҳаларини, шунингдек давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини молиявий экспертизадан ўтказиш;*

– *бюджет маблағлари ва бюджетдан ташқари жамғармалар маблағларининг молия-кредит муассасаларида ҳаракатланишининг қонунийлиги ҳамда ўз вақтида бажарилишини назорат қилиш;*

– *бюджет ҳамда бюджетлараро муносабатлар соҳасидаги молиявий қонунбузарликларни аниқлаш ва бошқалар;*

– *бюджетнинг даромад қисмини ташкил этувчи давлат бюджетининг даромад қисмига солиқ, божхона ва бошқа тўловларнинг тузилишини таъминлаш.*

Давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширувчи субъектларни таснифлашда турли хил ёндашувлар (М.Ю.Михеева, В.Э.Чиркин) таҳлили асосида давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширувчи субъектларни жамоавий ва индивидуал субъектларга ажратиш мақсадга мувофиқ деб топилган.

Шунингдек, давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширишда парламент комиссиялари алоҳида ўринга эга ҳисобланади. Тадқиқот давомида хорижий давлатлар тажрибаси асосида давлат бюджети устидан парламент назорати субъектларига парламент комиссияларини ҳам киритиш мақсадга мувофиқ деган ёндашув илгари сурилди.

Ушбу бобда давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга ошириш доирасида ташкилий масалаларга ёрдам берувчи девонлар фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари таҳлил қилиниб, Олий Мажлис палаталарининг ҳар иккисида ташкил этилган девонларда бюджет фаолияти билан боғлиқ бўлган бошқармалар фаолият юритиши таъкидланган. Жумладан, Олий Мажлис Қонунчилик палатасида Давлат бюджети бошқармаси ва Парламент юқори палатаси девони таркибида Давлат бюджети ва ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш масалаларини таҳлил қилиш бошқармаси давлат бюджети устидан парламент назорати субъектлари ҳисобланмаслиги асослантирилган.

Диссертацияда давлат бюджети устидан парламент назоратининг объекти нуқтаи назаридан қонуности ҳужжати билан қабул қилинган давлат дастурлари таҳлил қилиниб, давлат дастурларини ижро этиш фаолияти ҳам парламент

назоратининг объекти ҳисобланиши илмий асослантирилган ҳолда, *давлат бюджети устидан парламент нazorатининг бошқа нazorат турларидан аниқ чегарасини белгилаш ва парламент нazorатига устуворлик бериш мақсадида “Давлат молиявий нazorат тўғрисида”ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш асослаб берилди.*

Парламентнинг асосий вазифаларига оид тадқиқотлар таҳлили асосида давлат бюджети устидан парламент нazorатининг объекти фақатгина амалдаги қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларини ижро этиш ҳамда давлат органларининг ўз зиммаларига юклатилган вазифалар ва функцияларни амалга ошириш бўйича фаолияти билан боғлиқ эмас, балки давлат бюджети тўғрисидаги қонун лойиҳаларини муҳокама қилиш ҳамда тасдиқлашга оид фаолият ҳисобланиши тўғрисида хулосага келинган.

Тадқиқотчининг фикрича, қонунчиликда белгиланган “давлат молиявий нazorатининг объектлари” тушунчаси унинг ҳуқуқий табиатини тўлиқ очиб бермаган. Шу сабабли, куйидаги муаллифлик таърифи илгари сурилди:

“Давлат бюджети устидан парламент нazorатининг объекти деганда, давлат бюджети тўғрисидаги қонун лойиҳасини муҳокама қилиш ва қабул қилиш, давлат органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларининг бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларини ижро этиш, шунингдек ўз зиммаларига юклатилган вазифалар ҳамда функцияларни амалга ошириш бўйича фаолияти тушунилади”.

Шунингдек, ҳуқуқий ва иқтисодий адабиётларда давлат маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини таъминлаш учун давлат бюджети устидан парламент нazorатининг ягона тизимини яратиш масаласи бир неча бор кўтарилган. Бу муаммонинг ечими сифатида Ўзбекистонда давлат молиявий нazorат концепциясини ишлаб чиқиш, унинг асосида давлат молиявий нazorатини такомиллаштиришга қаратилган қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш стратегиясини белгилаш лозим.

Диссертациянинг учинчи боби **“Давлат бюджети устидан парламент нazorатига оид хорижий мамлакатлар тажрибаси: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил”** деб номланиб, давлат бюджети устидан парламент нazorатининг халқаро ҳуқуқий асослари, Европа мамлакатлари амалиётида бюджетни парламент томонидан нazorат қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари, АҚШ ва Канада парламентларининг бюджет нazorати фаолиятининг ҳуқуқий таҳлили каби масалалар тадқиқ этилган.

Диссертант таъкидлашича, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва Парламентлараро иттифоққа парламентлар билан миллий даражада, жумладан, парламентлар имкониятларини кенгайтириш, хусусан, 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги кун тартибини амалга ошириш учун бюджет маблағларини ажратиш бўйича Ўзбекистон Республикасининг Ихтиёрий миллий шарҳини тақдим этган ҳолда бу борада шаффоф ҳисобдорлик тизимини яратиш, норма ижодкорлиги жараёнига мазкур мақсад ва вазифаларни интеграциялаш долзарб вазифалар сирасига киради.

Мазкур бобда давлат бюджети устидан парламент назоратининг халқаро ҳуқуқий асосларини тадқиқ этган ҳолда қуйидаги ўзига хос жиҳатлар ажратиб кўрсатилган:

Биринчидан, барқарор ривожланиш бўйича юқори даражадаги сиёсий форумга ҳисобот тақдим этган давлатлар парламентлари, шунингдек сиёсатчилар ва экспертлар ўртасида фикр алмашиш, миллий бюджетнинг сарфланиши бўйича жамоавий ақлий мунозараларнинг халқаро даражада ташкил этилиши глобал барқарор ривожланишга ўтишда муҳим аҳамиятга эга.

Иккинчидан, БРМ кўрсаткичлари бўйича тадқиқотчиларнинг доктринал қарашларига кўра, глобал миқёсда барқарор ривожланиш учун рақамли инқилоб талаб этилади. Мазкур янгилик саноат, ҳукумат ва ташкилотлар билан кенг алоқалар ҳамда ҳамкорликни талаб қилиши, бу эса ўз ўрнида янги тадқиқот маданиятининг яратилишига асос бўлади. Шу боис, парламент бюджетга оид ваколатларини амалга оширишда халқаро ва миллий илмий ҳамжамиятлар билан мулоқот платформаларини йўлга қўйиш лозимлиги илгари сурилмоқда.

Учинчидан, парламентлар бюджет устидан назоратни амалга оширишда халқаро ноҳукумат ташкилотлари билан ҳамкорлик қилиш бўйича алоҳида стратегик дастур ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Боиси, ушбу ташкилотлар томонидан юритиладиган рейтинг ва кўрсаткичлар ҳам бевосита БМТнинг БРМга таъсир кўрсатади.

Тўртинчидан, Парламентлараро тузилмалар давлат сиёсатининг (public policy) элементларини халқаро сиёсий жараёнга жорий қилишга имкон беради, бу эса уни ошқора ва жамоатчиликка тақдим этиш имконини беради. Давлатларнинг Парламентлараро Иттифок, Халқаро молия институти (INTOSAI), МДХ Парламентлараро Ассамблеяси ҳузуридаги учрашувларидаги иштирокининг самарадорлигини таъминлашда парламент қўмиталарининг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйиш илгари сурилмоқда.

Диссертациянинг ушбу бобида Европа мамлакатлари амалиётида бюджетни парламент томонидан назорат қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини тадқиқ этиш орқали бир қатор янги тенденциялар, илмий хулосалар ҳамда тақлиф ва тавсиялар илгари сурилган. Хусусан, давлат бюджети устидан тарихий таҳлил асосида айтиш мумкинки, 1215 йилдаги Эркинликнинг Буюк Хартиясига кўра, Қироллик Кенгаши розилигисиз бирор солиқ тури ундирилиши мумкин эмаслиги белгиланиши, қироллик харажатлари устидан назорат ўрнатилиши солиқ тўловчининг билвосита давлат бюджети устидан назорати вужудга келди.

Давлат бюджети устидан парламент назоратига оид доктринал қарашларга кўра, биринчидан, парламент назоратини амалга оширишга ваколатли органлар доираси белгиланиши, иккинчидан, давлат бюджети устидан парламент назорати тартибида жавобгарлик ва ҳисобдорлик субъектлари доираси аниқ ажратиб кўрсатилиши, учинчидан, айрим ҳолларда ижро этувчи ҳокимият органлари ва мансабдор шахслари ҳам давлат бюджети устидан парламент назорати субъекти сифатида келтирилиши илмий асослантирилган.

Давлат бюджети устидан парламент назорати бўйича Европа давлатлари тажрибасининг бир неча моделларини ажратиб кўрсатилди. Буюк Британиянинг “Вестминстер модели” ҳукумат ишини назорат қилиш Умум палатасининг асосий

функцияларидан бири ҳисобланади. “Германия-Австрия модели”га кўра, Федерал Молия вазирининг барча даромад ва харажатлар, шунингдек давлат мол-мулкининг ҳолати ва кейинги молиявий йил учун давлат қарзи тўғрисида ҳисоботлари ҳамда Федерал ҳисоб палатасининг ҳисоб-китобларни текшириш бўйича ҳисоботлари, шунингдек бюджет ва иқтисодиётни бошқариш рентабеллиги тўғрисидаги ҳисоботи асосида парламент томонидан давлат бюджети батафсил назорат қилинади.

Мазкур бобда давлат бюджети устидан парламент назорати бўйича энг кўп ислохотларни амалга ошириб келаётган Франция тажрибаси бўйича Парламент ва Ҳисоб палатаси ўртасидаги муносабатларни тизимлаштириш учун “Баҳолаш ва назорат қилиш миссияси” (МЕС) ислоҳоти ва Францияда “Молиявий Конституция” деб баҳоланган “Органик молия тўғрисида”ги Қонуни (La loi organique relative aux lois de finances) парламентнинг давлат бюджети устидан назорати бўйича фаолиятининг самарадорлиги юқори даражада эканлиги илмий асослантирилган.

АҚШда парламентнинг бюджет назорати фаолиятининг ҳуқуқий таҳлили асосида конституцияда мазкур институт тартибга солилмаганлиги унинг самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмасдан, аксинча, АҚШда Доимий қўмиталар, Махсус қўмиталар ва Тергов қўмиталари орқали самарали парламент назорати амалга оширилаётганлиги илгари сурилади. АҚШ конгрессида ташкил этилган 4 та янги тузилмадан 2 таси, яъни Бюджет бошқармаси, Бош аудит идораси бевосита давлат бюджети устидан назоратни таъминлашга қаратилгани билан фикрларни асослайди.

Муаллиф адабиётлар таҳлили асосида АҚШда бюджет назорати тадбирларини ўтказиш асосан жамоатчилик муҳокамасига таянади деган фикрга келади. Шунингдек, агар парламент аъзоларининг кўпчилиги (масалан, вакиллар палатаси) ва президент партияси бир хил бўлса, муҳолифат партиядан кўпчиликни ташкил қилган Сенат блокка қарши чиқиши мумкинлигидан келиб чиқиб, АҚШда Президент ва парламент асосан бошқа-бошқа партия вакиллари бўлиши салбий ҳолат деб баҳолайди

Тадқиқотчи Канадада коррупцияга қарши кураш бўйича қабул қилинган қонун “ҳукуматнинг масъулиятини тиклаш”га, шу жумладан парламент назоратини сезиларли даражада кучайтиришга қаратилган деб ҳисоблайди. Бу борада 13 та маъмурий ислохотлар ва 60 та норма ижодкорлиги ташаббусларини ўз ичига олган оламшумул ислохот натижасида Умумпалата томонидан либераллар ҳукуматига ишончсизлик вотуми билдирилган ҳамда самарали ва шаффоф парламент назорати вужудга келган.

Тадқиқот ишининг тўртинчи боби “**Давлат бюджети устидан парламент назоратига оид Ўзбекистон тажрибаси, ташкилий-ҳуқуқий механизмларини янада такомиллаштириш истиқболлари**” деб номланиб, унда бюджет ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни парламент томонидан кўриб чиқишнинг айрим жиҳатлари, давлат бюджети устидан парламент назорати соҳасидаги мавжуд муаммолар, парламентнинг давлат бюджети устидан назорат фаолиятига оид ташкилий-ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари таҳлил этилган.

Бюджет ижроси тўғрисидаги ҳисоботларнинг парламент томонидан кўриб чиқиши борасида олимлар ва эксперт ҳамжамиятининг (А.Х. Саидов, Р.Р.Хақимов Э.Х.Халилов, Ҳ.Одилқориев, А.М.Лавров, М.К.Шерменев, О.В.Врублевская) илмий-назарий қарашлари таҳлили асосида бюджет ижроси тушунчасига қуйидаги муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди:

«бюджет ижроси - бюджет жараёнининг бир қисми бўлиб, парламент томонидан тасдиқланган даромадлар параметрларига эга бўлганидан сўнг, ажратилган пул маблағ (ассигнация)ларига мувофиқ қўзда тутилган харажатларни амалга оширишидир. Мазкур жараён молиявий йил давомида амалга оширилади».

Тадқиқот давомида давлат бюджетини шакллантириш ва унинг ижроси устидан назоратни олиб бориш ривожланган демократик мамлакатлар парламентлари фаолиятининг устувор йўналиши эканлиги эътироф этилиб, кўпчилик мамлакатларнинг конституциявий ҳуқуқи фундаментал нормаларига айланганлиги асослаб берилган.

Давлат бюджети лойиҳасини парламент томонидан муҳокама қилиш ва қабул қилиш механизмида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатнинг кўмиталари (бюджет масалалари бўйича масъул кўмиталар бундан мустасно) ва комиссиялари, Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялардан сайланган депутатлар фракциялари, айниқса, бевосита депутатлар ва сенаторлар фаол роль ўйнамайдилар. Шу сабабли, мазкур функцияни амалга оширишда фракциялар, кўмиталар, комиссиялар ва депутатларнинг ваколатини ошириш талаб қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг фаолияти ва унга давлат бюджетига оид юкланган вазифаларни таҳлил қилган ҳолда ушбу давлат органи ривожланган демократик мамлакатларнинг назорат-тафтиш органлари фаолиятига мос келмайдиган тарзда фаолияти йўлга қўйилгани кўрсатиб берилган. Тадқиқотчи фикрича, ривожланган мамлакатларда Ўзбекистоннинг Ҳисоб палатасига ўхшаган назорат-тафтиш органлари парламентнинг давлат бюджети ижросининг самарадорлигини баҳолашда яқиндан ёрдам берадиган, керак бўлса, мазкур фаолиятни парламентнинг буюртмасига ёки унинг топшириғига биноан амалга оширадиган тузилма сифатида алоҳида мақомга эга саналади.

Шунингдек, тадқиқот ишида миллий парламент, жумладан, Сенатнинг иш тартибига Давлат бюджети ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни эшитиш жараёнида Марказий банкнинг давлат бюджети маблағларидан самарали фойдалангани бўйича ҳисоботини ҳам эшитиш амалиётини жорий қилиш ва бунда унинг фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатаси ва у танлаган аудиторлик ташкилоти билан бирга текширув хулосаси асосида ўрганиш таклиф қилинади.

Диссертант ҳукумат ва ижро этувчи бошқа органларнинг сиёсий жавобгарлиги турларини парламент амалиётида қўллашни таъминлаш мақсадида амалдаги қонун ҳужжатларида уларни парламентнинг қайси назорат тадбири натижаси бўйича қабул қилишни аниқ-равшан кўрсатиб ўтишни таклиф қилади.

АҚШ ҳукумати томонидан тақдим этиладиган давлат дастурларини баҳолашнинг янги механизми (Program Assessment Rating Tool – PART) жорий қилингани ва ушбу механизмга мувофиқ, АҚШ Конгресси Давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар билан молиялаштириладиган давлат дастурлари ва лойиҳалар самарадорлигини махсус анкеталар ёрдамида 5 та рейтинг бўйича баҳолашнинг таҳлил қилган ҳолда миллий амалиётга қўйидаги шаклда жорий қилишни таклиф қилинган:

Биринчи, Ўзбекистонда ҳам Давлат бюджети устидан парламент назоратининг предмети сифатида ҳукуматнинг: Вазирлар Маҳкамаси ҳамда Марказий банк, Молия вазирлиги ва бошқа ижро этувчи органлари томонидан Давлат бюджетининг самарали бажарилиши масаласи эътироф этилиши ва қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаб қўйилиши лозим.

Иккинчи, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари – Қонунчилик палатаси ва Сенати томонидан молиявий назоратни амалга оширишда Давлат бюджети ҳамда унинг ижроси ҳолатига алоҳида шакллантирилган самара кўрсаткичлари (индикаторлар) асосида баҳо бериш таклиф этилади.

Диссертацияда давлат бюджети ижроси тўғрисидаги маълумотларда Давлат бюджетига фақатгина миллий манбалардан келиб тушган маблағларининг сарфланиши ҳақида ахборотлар кўрсатилади, бироқ мамлакатнинг ривожланиши учун расмий манбалардан олинган ёрдамлар, кредитлар ва халқаро грантларнинг миқдори ҳамда сарфланиши ҳақида маълумотлар мавжуд эмаслигини, бу эса парламент, унинг органлари ва бевосита депутатлар, сенаторлар Давлат бюджетининг ижроси ҳақида тўла маълумотларга эга бўлмасликлари, бюджет ижросининг самарадорлиги бўйича ўз муносабатларини шакллантира олишмаётганлиги асослаб берилган.

Бундан ташқари кенг қамровли бюджет ислоҳотлари амалга оширилган Буюк Британия, Янги Зеландия, Канада ва Швеция тажрибаси асосида парламентнинг давлат бюджети устидан назорат фаолиятига оид ташкилий-ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари ажратиб кўрсатилади.

Илғор давлатлар тажрибаси кўрсатишича, соҳага оид ислоҳотлар, *биринчидан*, давлат бюджети билан боғлиқ давлат сиёсатини барча фуқаролар учун бюджетнинг янги тузилмаси орқали тушунарли бўлиши; *иккинчидан*, давлат бюджетининг натижадорлигига эришиш маданиятининг жорий этилиши; *учинчидан*, давлат бухгалтерия ҳисоби тизимини модернизациялаш мақсадга мувофиқ.

Тадқиқот ишида соҳага оид ҳуқуқни қўллаш амалиёти ҳамда илмий ишларнинг таҳлили асосида ўнта долзарб масалани ажратиб кўрсатиб, унинг асосий сабаби сифатида давлат бюджети ижроси устидан назорат тизимида Олий Мажлис ва маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари ўртасида давлат ҳокимиятининг тармоғига хос бўлган алоқалар (муносабатлар) шаклланиши, мазкур муносабатларнинг шаклланиши учун керак бўлган ҳуқуқий асослар яратилмаганлиги келтириб ўтилди.

ХУЛОСА

Илмий тадқиқот иши натижасида қуйидаги хулоса, назарий ва амалий таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилди:

I. Илмий-назарий хулосалар:

1. Парламент назорати тушунчасига қуйидаги муаллифлик таърифи берилди:

«парламент назорати – давлат назоратининг бир шакли бўлиб, парламент томонидан ижро ҳокимияти органи ҳамда мансабдор шахслар фаолиятини назорат қилиш ҳамда баҳолаш, унинг натижасида қонунлар ижросига тўсиқ бўлган ҳолатларни аниқлаш ва уларни бартараф этувчи чора-тадбирлар қўллаш орқали доимий амалга ошириладиган назорат туридир.»

2. Парламент ҳуқуқи доирасида парламентаризмнинг тушунчавий аппаратини илмий-назарий таҳлили асосида «давлат бюджети устидан парламент назорати» тушунчасининг муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: **давлат бюджети устидан парламент назорати** – парламент томонидан ҳукумат ва ижро ҳокимиятининг бошқа органлари ҳамда мансабдор шахслар томонидан бюджет тўғрисидаги қонунларнинг самарали ижро этилишини назорат қилиш, шунингдек ушбу назорат натижасида қонунлар ижросига тўсиқ бўлган ҳолатларни аниқлаш ва уларни бартараф этувчи чора-тадбирлар қўллаш орқали доимий амалга ошириладиган назоратдир.

Ҳукумат ва ижро этувчи бошқа органларнинг Давлат бюджети ижросининг самарадорлик даражасини ҳар бир молиявий йил якуни бўйича парламент томонидан ривожланган демократик мамлакатларнинг қўйидаги асосий мезонларига: 1) аҳоли жон бошига тушадиган ялпи ички маҳсулот (ўтган молиявий йилга нисбатан ўсиш суръати); 2) давлат томонидан белгиланган истеъмол савати миқдори (ўтган молиявий йилга нисбатан ўсиш суръати); 3) давлат томонидан белгиланган яшашнинг минимал даражаси (ўтган молиявий йилга нисбатан ўсиш суръати); 4) давлат бюджети маблағлари эвазига молиялаштирилган лойиҳаларнинг якуний натижаси; 5) ҳар бир парламент аъзосининг сайлов округида яшаётган одамлар (сайловчилар)нинг ҳаётида рўй берган реал ўзгаришларга кўра баҳолаш таклиф этилди.

3. Замонавий парламентаризм назариясини янада ривожлантириш мақсадида:

- илмий-назарий таҳлиллар асосида парламентнинг молиявий (бюджет) назорати ҳуқуқий табиати очиб берилди, унинг мазмуни ва ўзига хос хусусиятларини аниқлаш учун давлат молиявий назорат фаолияти мақсадларини ўрганиш етарли эмаслиги асослаб берилди;

- парламентнинг молиявий назорати молия соҳасида ягона давлат назоратининг бир қисми бўлиб, парламентнинг молиявий назорати, авваламбор, давлат бюджети ижросининг самарадорлиги устидан назорат бўлиб, у давлат молиявий назоратининг бошқа соҳаларидан (масалан, солиқ, валюта) қуйидаги параметрлар билан: биринчидан, объекти бўйича, иккинчиси – предмети бўйича;

учинчидан - субъектлар таркиби бўйича фарқ қилиниши илмий асослантирилган ҳолда кўрсатиб берилди.

Мазкур ғоялар парламент ҳуқуқи гносеологиясини янада ривожлантиришга хизмат қилади.

4. Давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширувчи субъектларни жамоавий ва индивидуал субъектларга бўлган ҳолда ўрганиш таклиф этилади.

5. Парламент ҳуқуқи ва молиявий ҳуқуқ фанларида тушунчавий аппаратига оид назарий қарашларни янада ривожлантириш мақсадида «давлат молиявий назорати объектлари» ва «давлат бюджети устидан парламент назорати объекти» тушунчаларига муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилди:

«давлат молиявий назорати объектлари — Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетлари, бюджет маблағларини тақсимловчилар, бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар, давлат мақсадли жамғармалари, белгиланган тартибда ташкил этилган бошқа жамғармалар ва бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармаларини ижро этиш ва амалга ошириш фаолияти»;

«Давлат бюджети устидан парламент назорати объекти - давлат бюджети тўғрисидаги қонун лойиҳасини муҳокама қилиш ва қабул қилиш, давлат органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларининг бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларини ижро этиш, шунингдек ўз зиммаларига юклатилган вазифалар ҳамда функцияларни амалга ошириш бўйича фаолияти».

Бунда Давлат бюджети устидан парламент назоратига оид илмий-назарий қарашлардан келиб чиққан ҳолда, мазкур назорат объектларнинг *иккита турга* ажратиш таклиф этилади:

1) давлат органларининг, хўжалик бошқаруви органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларини, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг ва улар органларининг қарорларини, давлат дастурларини ижро этиш фаолияти;

2) давлат органларининг, хўжалик бошқаруви органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларининг ўз зиммаларига юклатилган вазифалар ҳамда функцияларни амалга ошириш бўйича фаолияти.

6. Миллий парламентаризм назариясини бойитиш мақсадида Ўзбекистонда давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асослари тарихий-ҳуқуқий метод асосида илмий тадқиқ этилди, мазкур асосларнинг ривожланиш босқичлари шаклланиш мезони асосида даврлаштирилди.

7. Замонавий парламентаризмнинг тенденциялари илмий тадқиқ этилиб, айнан парламент назорати институтига ҳос бўлган жиҳатлари илмий-назарий нуқтаи назаридан очиқ берилди. Мазкур жиҳатлар сирасида давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий жиҳатлари, ҳаракат доираси ва мезонларини белгилаб берувчи махсус принциплари, амалга ошириш механизми эканлиги асослаб берилди.

8. Замонавий парламентаризмнинг концепцияларини янада ривожлантириш мақсадида, Ўзбекистонда Давлат бюджети устидан парламент

назорати давлат молиявий назоратининг ажралмас элементи эканлиги, миллий давлат молиявий назорати тизими ҳозирги кунда модернизациялаш ва халқаро молия стандартларига мувофиқлаштирилишга муҳтож эканлиги тўғрисидаги ғоя илмий-назарий асослангирилиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев эълон қилган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси доирасида *Ўзбекистонда молиявий назоратни ривожлантириш концепциясининг* илмий-назарий асосларини ишлаб чиқиш лозим деган фикр илгари сурилмоқда.

9. Миллий парламентаризмнинг илмий-назарий асосларини бойитиш мақсадида Давлат бюджети ижроси устидан парламент назоратини таъсирчан амалга оширишнинг *асосий шартлари* илмий-амалий асослаб берилди. Мазкур шартлар сифатида: парламент назорати ҳукуматнинг давлат бюджетини ижроси фаолияти аниқ институционал ва иқтисодий шароитларда амалга оширилиши, бунинг учун парламентлар ижро этувчи ҳукуматларнинг молиявий режалари ва якуний натижаларини текшириши учун етарли даражадаги манбалар ва ахборот базасига эга бўлиши; ижро этувчи ҳокимиятларнинг молиявий фаолияти маъмурий контекстда бўлиши, яъни ижро этувчи органлари учун ўрнатилган ягона маъмурий процедураларга мувофиқ амалга оширилиши лозимлиги асослаб берилди.

10. Миллий парламентаризмнинг илмий-назарий асосларини ривожлантириш замонавий парламентаризмнинг концепциялари ва илмий доктриналари асосида амалга ошириш зарурлигини таъкидлаб, Давлат бюджети устидан парламент назоратининг халқаро-ҳуқуқий асослари илмий-назарий нуқтаи назаридан тадқиқ этилди, бунинг ижобий тенденциялари илмий асослаб берилди.

11. Парламентаризм назариясини янада кенгайтириш мақсадида Европа мамлакатлари амалиётида бюджетни парламент томонидан назорат қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини тадқиқ этиш орқали бир қатор янги тенденциялар, илмий хулосалар ҳамда таклиф ва тавсиялар илгари сурилди.

12. Давлат бюджети устидан парламент назоратига оид доктриналар қарашларни ривожлантириш мақсадида, биринчидан, парламент назоратини амалга оширишга ваколатли органлар доираси белгиланиши, иккинчидан, давлат бюджети устидан парламент назорати тартибида жавобгарлик ва ҳисобдорлик субъектлари доираси аниқ ажратиб кўрсатилиши, учинчидан, айрим ҳолларда ижро этувчи ҳокимият органлари ва мансабдор шахслари ҳам давлат бюджети устидан парламент назорати субъекти сифатида бўлиши мумкинлиги илмий асослаб берилди.

13. Конституциявий ҳуқуқ доирасида тадқиқ этилаётган замонавий парламентаризм назариясини янада кенгайтиришга ҳисса қўшиш мақсадида Давлат бюджети устидан парламент назорати бўйича Европа давлатлари тажрибаси қиёсий-ҳуқуқий метод асосида илмий ўрганиб чиқилди ва унинг бир неча моделлари (масалан, «Вестминстер (Буюк Бритъания) модели», «немис (Германия-Австрия) модели», «французча модель», «америка-канада модели» ва х.з.) мавжудлиги илмий асослаб берилди.

14. Парламент ҳуқуқига оид илмий манбалар таркиби бўйича назарияни тўлдириш мақсадида Ўзбекистонда Давлат бюджети лойиҳасини парламент томонидан муҳокама қилиш ва қабул қилиш механизмнинг ҳуқуқий асослари

илмий тадқиқ этилди, мазкур асослар уларнинг предмети нуқтаи назаридан гуруҳлаштирилди.

15. Давлат бюджети лойиҳасини парламент томонидан муҳокама қилиш ва қабул қилиш механизмини тартибга солувчи ҳуқуқий асослар, уни ташкил этувчи қонун ҳужжатлари бир-бири билан боғлиқ ва бир-бирини тўлдириб туради деган илмий хулосага келинди. Бу эса мазкур механизмнинг барқарорлигини таъминлайди деган илмий ғоя илгари сурилмоқда.

16. Парламент ҳуқуқи ва молия ҳуқуқини бойитишга ҳизмат қиладиган «бюджет ижроси» тушанчасига муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: «**бюджет ижроси** - бюджет жараёнинг бир қисми бўлиб, парламент томонидан тасдиқланган даромадлар параметрларига эга бўлганидан сўнг, ажратилган ассигновацияларга мувофиқ кўзда тутилган харажатларни амалга оширишдир. Мазкур жараён молиявий деб номланган йил давомида амалга оширилади».

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар:

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджети кодексини янги таҳрирда қабул қилиш таклиф этилди. Бюджет кодексининг янги таҳрири давлат молиявий назоратининг ўзига хос шакллари, усуллари ва объектларини ўз ичига олиши, бюджет маблағлари ажратилиши самарадорлиги мезонларини белгилаши керак. Амалдаги бюджет қонунчилигига тузатишлар, умуман олганда, давлат молиявий назорат тизимини Халқаро олий назорат органлари INTOSAI ташкилоти томонидан ўрнатилган тамойиллар ва стандартларга мослаштириши муҳим аҳамиятга эга эканлиги асослаб берилди.

2. Давлат бюджети устидан парламент назоратининг бошқа назорат турларидан аниқ чегарасини белгилаш ва парламент назоратига устуворлик бериш мақсадида «**Давлат молиявий назорат тўғрисида**»ги Қонунни қабул қилиш жараёнини тезлаштириш лозимлиги таклиф этилди. Қонун лойиҳасида давлат молиявий назоратини ташкил этиш қўйидаги жиҳатлари белгиланиши лозимлиги таклиф этилди:

- миллий қонун ҳужжатларида белгиланган қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият органларининг молиявий назорат функциялари ва ваколатларини аниқ белгилаш;

- давлат молиявий назорати органлари ва давлат молиявий назоратининг ҳудудий органлари ўртасидаги вазифалар ва ваколатларни чегаралаш;

- давлат молиявий назорат органлари ва уларнинг мансабдор шахсларининг назорат объектларидан функционал, ташкилий, шахсий ва молиявий мустақиллиги;

- давлат молиявий назорати органлари фаолиятининг такрорланишини бартараф этиш ва бошқарувнинг барча даражаларида давлат молиявий назоратининг ягона тизимини таъминлаш мақсадида фаолиятини мувофиқлаштириш.

3. Давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширишнинг барча жиҳатларини қамраб олиш нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси «Парламент назорати тўғрисида»ги Қонуннинг 7-моддасига қўйидаги ўзгартириш таклиф этилди:

«Қонунчилик палатаси, Сенат Давлат бюджетининг ижроси устидан дастлабки, жорий ва якуний назоратни амалга оширади».

4. Давлат бюджетини дастлабки тарзда кўриб чиқишда нафақат бюджет кўмитаси балки бошқа кўмиталарнинг иштироки ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси регламентининг 162-моддаси 1-бандини қуйидаги таҳрирда ўзгартириш таклиф этилди:

«Давлат бюджети лойиҳаси уни дастлабки тарзда кўриб чиқиш ҳамда фикрлар ва таклифлар ишлаб чиқиш учун Қонунчилик палатасининг Спикери томонидан Бюджет ва иқтисодий ислохотлар кўмитасига, кўмиталарга ва фракцияларга топширилади.»

5. Давлат бюджети устидан парламент назорати субъектларига парламент комиссияларини ҳам киритиш мақсадга мувофиқдир. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси «Парламент назорати тўғрисида»ги Қонуннинг 7-моддасининг 4 ва 5-бандларини қуйидаги тарзда ўзгартириш таклиф этилди:

«Қонунчилик палатаси, Сенат Вазирлар Маҳкамаси томонидан тақдим этилган Давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисоботни тегишинча фракцияларда, Олий Мажлис палаталарининг кўмиталари ва комиссияларида дастлабки тарзда муҳокама қилиш асосида кўриб чиқади.

Давлат бюджети ижросининг бориши тўғрисидаги масалани дастлабки тарзда муҳокама қилиш давомида фракциялар, Олий Мажлис палаталарининг кўмиталари ва комиссиялари Давлат бюджетининг даромад қисми ижроси хусусида, ажратилган маблағларнинг ўзлаштирилиш ҳолати тўғрисида тегишли органлардан қўшимча ахборотни, шунингдек уларнинг мақсадли сарфланиши ва улардан самарали фойдаланилиши ҳақидаги маълумотларни талаб қилиб олиши мумкин. Бунда фракциялар, Сенат аъзолари жойларда бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши ва улардан самарали фойдаланилиши масалаларини Олий Мажлис палаталарининг тегишли кўмиталари томонидан ўрганиш ташаббуси билан чиқиши мумкин».

6. Давлат бюджетининг ижросига оид маълумотлар кенг жамоатчилик томонидан танишини таъминлаш мақсадида парламент палаталарига келиб тушган ва уларнинг масъул кўмиталарида муҳокама қилиш учун тайёрланадиган Давлат бюджети лойиҳаси ва унинг ижроси ҳақидаги барча маълумотларни очик манбаларда жойлаштириш талабини Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг регламенти тўғрисида»ги (20, 31-моддаларида) ва «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг регламенти тўғрисида»ги қонунларида (16, 32¹⁰-моддаларида) мустаҳкамлаб қўйиш таклиф этилади.

7. Давлат бюджети устидан парламент назоратининг предмети масаласига аниқлик киритиш мақсадида, *биринчидан*, Ўзбекистонда ҳам Давлат бюджети устидан парламент назоратининг предмети сифатида ҳукуматнинг: Вазирлар Маҳкамаси ҳамда Марказий банки, Молия вазирлиги ва бошқа ижро этувчи органлари томонидан Давлат бюджетини самарали бажарилиши масаласи эътироф этилиши ва қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаб қўйилиши лозим. *Иккинчидан*, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари – Қонунчилик палатаси ва Сенати томонидан молиявий назоратини амалга

оширишда Давлат бюджети ва унинг ижроси аҳволига алоҳида шакллантирилган самара кўрсаткичлари (индикаторлар) асосида баҳо бериш таклиф этилади. Бунда ривожланган мамлакатларнинг тажрибасидан фойдаланиш тавсия этилади.

8. Ҳукумат ва ижро этувчи бошқа органларнинг сиёсий жавобгарлиги турларини парламент амалиётида қўллашни таъминлаш мақсадида амалдаги қонун ҳужжатларида улар парламентнинг қайси назорат тадбири натижаси бўйича қабул қилишни аниқ-равшан кўрсатиб ўтиш таклиф этилади. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг «Парламент назорати тўғрисида»ги Қонуннинг 9-моддасида тўртинчи ва бешинчи қисмларини қўйидаги таҳрирда баён этиш таклиф этилади:

«Бош вазирнинг ҳисоботини эшитиш яқунлари бўйича Қонунчилик палатаси, Сенат қарор қабул қилади, унда ҳукуматнинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг айрим долзарб масалаларига доир фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган, шу жумладан, Бош вазирга нисбатан ишончсизлик вотуми, ҳукумат аъзоларидан бирини истеъфога чиқариш таклифлари бўлиши мумкин.

Бош вазирнинг ҳисоботини эшитиш яқунлари бўйича қабул қилинган Қонунчилик палатасининг, Сенатнинг қарори Вазирлар Маҳкамасига, агарда мазкур қарорда Бош вазирга нисбатан ишончсизлик вотуми, ҳукумат аъзоларидан бирини истеъфога чиқариш таклифлари бўлса, Ўзбекистон Республикаси Президентига юборилади».

9. Ўзбекистонда Давлат бюджети ижроси устидан парламент назорати доирасини кенгайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуннинг 7-моддасини қўйидаги таҳрирдаги янги биринчи қисм билан тўлдириш таклиф этилади:

«Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва ҳудудий бўлимлари Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети ва маҳаллий бюджетларнинг солиқ сиёсатининг самарадорлиги нуқтаи назаридан ҳисоботларни ҳар чорак, ярим йил ва йил якуни бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарига ва маҳаллий вакиллик органига тақдим этадилар».

10. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати томонидан Марказий банкнинг йиллик ҳисоботини эшитишдан олдин, унинг фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатаси ва у танлаган аудиторлик ташкилоти билан бирга текширса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бунинг учун Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида»ги Қонуннинг 8-моддаси иккинчи қисмига «аудиторлик ташкилотининг» деган сўзларни «Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатасининг» сўзлари билан алмаштириш таклиф этилади.

11. Давлат бюджетининг ижросини акс эттирувчи ва ижро этувчи органлари томонидан тақдим этилиши лозим бўлган ҳужжатлар рўйхати, Давлат бюджетининг ижроси қайси параметрлари ва қайси мезонларга асосан баҳоланиши қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаб қўйилмаган. Бунинг натижасида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ёки Молия вазирлиги томонидан Олий Мажлиси палаталарига юбориладиган Давлат бюджети ижросига оид материаллар, улардаги асосий қоидаларни ва статистика маълумотларини мазкур органларнинг ўзлари белгилайди. Бу ҳолат Давлат бюджети лойиҳасини

парламент томонидан муҳокама қилиш ва қабул қилиш механизмини чегаралайди, унинг самарадорлиги ва таъсирчанлигини пасайтиради. Мазкур ҳолатни бартараф этиш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси регламенти тўғрисида»ги Қонуннинг 31-моддасида:

1) *биринчи қисмини* қўйидаги таҳрирдаги учинчи хатбоши билан тўлдириш:

«Мазкур ахборотнинг тузилмаси ва зарур материалларнинг рўйхати бўйича Қонунчилик палатасининг фракциялари, қўмиталари, комиссиялари ва бевосита депутатларнинг сўровлари Вазирлар Маҳкамасига келиб тушса, улар ўзгартирилиши ва кенгайтирилиши лозим»;

2) *иккинчи қисмини* қўйидаги таҳрирдаги биринчи хатбоши билан тўлдириш: «Давлат бюджетининг ижроси Қонунчилик палатасининг мажлисида кўриб чиқилишидан олдин Қонунчилик палатаси Кенгаши Қонунчилик палатасининг фракциялари, қўмиталари, комиссиялари ва депутатларнинг таклифлари асосида Давлат бюджетининг ижроси самарадорлигини баҳолаш мезонлари ва асосий кўрсаткичларни ишлаб чиқади ва барча фракциялар, қўмиталар, комиссиялар ва депутатларга тақдим этади.»;

3) *иккинчи қисмида* «фракцияларнинг» сўзини кейин «фракциялари, қўмиталари, комиссиялари ва депутатларнинг» сўзлари билан алмаштириш;

4) *тўртинчи қисмини* «қўмиталарнинг» сўзидан кейин «ва комиссияларида» сўзлари билан тўлдириш;

5) *бешинчи қисмини* «қўмиталари» сўзидан кейин «комиссиялари ва депутатлар» сўзлари билан тўлдириш;

6) *олтинчи қисмини* «қўмиталарида» сўзидан кейин «ва комиссияларда» сўзи билан тўлдириш;

7) *олтинчи қисмини* қўйидаги таҳрирдаги иккинчи хатбоши билан тўлдириш таклиф этилади:

«Қонунчилик палатасининг мазкур қарорида Давлат бюджетининг ижроси ва Вазирлар Маҳкамасининг фаолияти самарадорлигига берилган баҳоси акс эттирилади.»

12. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатининг регламенти 33-моддасини қуйидаги банд билан тўлдириш таклиф этилади:

«Давлат бюджетининг муҳокамаси натижалари бўйича қуйидаги қарорлардан бирини қабул қилади:

Давлат бюджетини қабул қилиш тўғрисида;

Давлат бюджетини рад этиш тўғрисида».

13. Ўзбекистон Республикаси «Парламент назорати тўғрисида»ги Қонуннинг 7-моддасига кўра, парламент назорати муҳим шакли сифатида Сенат ҳам давлат бюджети ижросининг боришини кўриб чиқиш белгиланган. Яъни, Сенат давлат бюджетининг ҳар чорақдаги ва йиллик ҳисоботини кўриб чиқиб, тегишли қарор қабул қилиши белгилаб ўтилган. Лекин, мазкур йиллик ҳисоботни кўриб чиқиш тартиби регламент доирасида белгилаб ўтилмаган. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатининг регламентида ҳар чорақдаги ва йиллик ҳисоботини кўриб чиқиш ва жойларда бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши ва улардан самарали фойдаланилиши масалаларини тегишли қўмита томонидан ўрганиш тартиботи белгилаб қўйилиши лозим.

14. Ўзбекистон Республикаси «Парламен назорати тўғрисида»ги Қонунининг 7-моддасига 6-бандига қуйидаги ўзгартириш киритиш таклиф этилади:

«Давлат бюджетининг ижроси тўғрисидаги йиллик ҳисобот фракцияларда, Олий Мажлис палаталарининг қўмиталарида муҳокама қилинганидан кейин Олий Мажлис палаталарининг мажлисларида кўриб чиқилади ҳамда Қонунчилик палатасининг, Сенатнинг қарори билан тасдиқланади. Қонунчилик палатасининг, Сенатнинг қарори билан давлат бюджети ижроси бўйича аниқланган камчиликлар юзасидан ҳукуматга тегишли мажбуриятлар юклаши мумкин».

15. Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатларига Олий аудит органларининг халқаро ташкилоти (INTOSAI) томонидан қабул қилинган халқаро стандартларини ўқитиш бўйича халқаро ва миллий мутахассислар иштирокида Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқот институтида қисқа ўқув курсларини ташкил этиш.

16. Давлат бюджети устидан парламент назоратига оид фаолиятнинг устувор йўналишларини белгилаш, бюджет интизомига оид сўнгги тенденцияларни мунтазам кузатиб бориш учун тор доирадаги мутахассисларни кенг жалб этган ҳолда ҳуқуқшуносликдан ташқари молия-иқтисодиёт, ахборот технологиялари, социология каби соҳаларда мутахассислардан иборат “ақл маркази”ни ташкил этиш.

17. Давлат бюджети лойиҳасини онлайн муҳокама қилиш ҳамда давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга ошириш учун миллий платформа тизимини ишга тушириш.

**SCIENTIFIC COUNCIL No. DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
FOR AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

YUSUPOV SARDORBЕК BAHODIROVICH

**IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF
PARLIAMENTARY CONTROL OVER THE STATE BUDGET**

12.00.11. – Parliamentary law

DOCTOR OF LEGAL SCIENCE (DSC) DISSERTATION ABSTRACT

The theme of the doctoral dissertation (DSc) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2021.2.DSc/Yu163.

The dissertation has been prepared at Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (summary)) on the website of the Scientific Council (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) and Information and educational portal «ZiyoNET» (www.ziyo.net).

Scientific advisor:

Khakimov Rahim Rasuljonovich,
Doctor of Science in Law, Professor

Official opponents:

Tursunov Akhtam Salomovich,
Doctor of Science in Law, Professor

Kutibaeva Elizaveta Duysenbayevna,
Doctor of Science in Law, Professor

Yakubov Shuhrat Ummatalievich,
Doctor of Science in Law, Professor

Leading organization:

Institute of Legislative Problems and
Parliamentary Research under the Oliy
Majlis of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will be held on April 28, 2022 at 15:00 at the Session of the Scientific Council No. DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Sayilgokh street, 35. Tashkent city. Phone: (998) 71-233-66-36; Fax: (998) 71-233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Center of Tashkent State University of Law (registered under No.1044), (Address 100047, Amir Temur Street, 13. Tashkent city. Phone: (998) 71-233-66-36).

The abstract of the dissertation was distributed on April 14, 2022.

(Registry protocol No. 2 On April 14, 2022)

I.R.Bekov

Deputy Chairman of the the Scientific
Council for awarding scientific degrees,
Doctor of Science in Law, Professor

B.A.Narimonov

Secretary of the Scientific Council for
awarding scientific degrees, Doctor of
Philosophy in Law (PhD)

Sh.A. Saydullaev

Deputy Chairman of the Scientific Seminar
under the Scientific Council for awarding
scientific Degrees, Candidate of Law,
Professor

INTRODUCTION (abstract of DSc thesis)

The actuality and relevance of the dissertation theme. The socio-political processes taking place in the world, it is relevant to the full implementation of the principle for the sole source of power of the people in the activities of the national parliament, ensuring transparent parliamentary control over the formation and spending of the budget. Strong parliamentary oversight is recognized by the international community as an important condition for the country's development. In the UN General Assembly Resolution No. 72/278 on Cooperation between National Parliaments and the Inter-Parliamentary Union of the United Nations, adopted on 22 May 2018, the implementation of national plans and strategies also recognized the role of national parliaments in ensuring transparency and accountability at the national and global levels⁵. On the basis of this international document, methodological recommendations have been developed for states on strengthening inter-parliamentary relations, ensuring transparency and openness in parliamentary activities, effective use of modern methods for parliamentary control.

Conducting research is of great practical importance in order to increase the effectiveness of the control of parliamentarians in the world, to determine their rights and responsibilities, to ensure parliamentary control, the government's responsibility to the parliament on budget execution and its effective use, the introduction of digital technologies in this sphere. This phenomenon is one of the conditions for the effectiveness of public authorities, the consistency of the entire state mechanism, the prevention of violations of human and civil rights and freedoms, the implementation of constitutional rules and existing legislation as an important basis of parliamentarism. Therefore, improving the organizational and legal aspects of issues such as ensuring the national interests of parliament, strengthening its role as a representative body of the people, increasing the activity of deputies as a subject of parliamentary control is being studied as an important sphere of research.

In our country, systematic works are carried out in improving the parliamentary activity as a supreme state representative body in accordance with modern requirements, in the framework of the "e-parliament" to connect deputies with their constituents, senators with citizens of the regions, to communicate directly with them, digitize the process of discussing and resolving issues that bother voters, ensuring transparency and openness in the exercise of parliamentary oversight, in particular ensuring the active participation of deputies in the development of the draft state budget. The priority task of strengthening chambers' position of the Oliy Majlis in the system of state power, ensuring their competence in solving important tasks related to domestic and foreign policy is defined in issues as "Approval of the state budget and implementation of the procedure for setting specific strategic tasks to the responsible organizations by the parliament within the framework of control over its

---

⁵ UN General Assembly Resolution No. 72/278 on Cooperation between National Parliaments and the Inter-Parliamentary Union of the United Nations, adopted on 22 May 2018 // URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/>

implementation and sending a request to them depending on the result”⁶, and these tasks determine the actual improvement of legislation in this field on the basis of international standards.

The dissertation research will serve to implement the Constitution of the Republic of Uzbekistan (1992), Constitutional Laws “On the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan” (2002), “On the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan” (2002), laws “On the Status of a Deputy of the Legislative Chamber and a Member of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan” (2004), “On Parliamentary control” (2016), as well as the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-60 “On the development strategy of the new Uzbekistan for 2022-2026”, adopted on January 7, 2022, and other relevant legislative acts.

The dependence of the research on the priority spheres of development of science and technologies in the country. This research was carried out in the first of the priority directions of the development of science and technology of the republic, namely I. “Formation of a system of innovative ideas and ways to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state”.

Review of foreign scientific-research on the theme of dissertation⁷. Research on parliamentary control over the state budget is conducted in the world’s leading research centers and higher education institutions, including Boston University, University of Cambridge, Harvard University, Washington University, New York University, The University of Chicago, (USA), Humboldt-Universität zu Berlin, München Universität, Frankfurt Universität (GFR), University of Queensland (Australia), University of Oxford, Newcastle University, Queen Mary University of London, University of Cambridge (UK), Université Toulouse (France), University of Toronto (Canada), Seoul National University (Republic of Korea), University of Zurich (Switzerland), Peking University (China), Moscow State Law University, Moscow State University, Moscow State Institute of International Relations (Russia), Institute of Legislative Problems and Parliamentary Research under the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Tashkent State University of Law (Uzbekistan).

A number of scientific and theoretical results have been obtained as a result of research on the functions of parliamentary control, state and public control over the budget, parliamentary control over the state budget including: the conceptual apparatus of parliamentary control and parliamentary financial control has been extensively studied by scholars at Boston University, University of Cambridge; methods of parliamentary budget control are perfectly developed by scientists and researchers from

---

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон

⁷ Review of foreign scientific-research on the theme of dissertation: bu.edu.; cam.ac.uk; www.law.stanford.edu, www.bc.edu, <https://law.ucla.edu>, <https://www.nyu.edu>, <https://www.uchicago.edu>, <https://www.harvard.edu>, www.law.wustl.edu, <https://www.ncl.ac.uk>, <https://commonslibrary.parliament.uk>, <https://www.ox.ac.uk>, <https://www.cam.ac.uk>, <https://www.qmul.ac.uk>, <https://www.uni-frankfurt.de>, <https://www.lmu.de>, www.pantheonsorbonne.fr, <https://utoronto.ca>, <https://www.griffith.edu.au>, <https://en.uj.edu.pl>, <https://www.msu.ru>; www.snu.ac.kr; www.uzh.ch; www.pku.edu.cn; <https://mgimo.ru>, <https://msal.ru>. www.tsul.uz

Harvard University, Washington University, New York University, The University of Chicago; Humboldt-Universität zu Berlin, München Universität, Frankfurt Universität scholars have paid great attention to the legislative basis of parliamentary control over the budget, the regulation of these activities; current trends in parliamentary control of the budget were revealed by scholars from the Australian University of Queensland; scholars from the University of Oxford, Newcastle University, and Moscow State University devoted a number of major studies to the methodological foundations of parliamentary control, including financial control; Professors from Queen Mary University of London and the University of Cambridge in the United Kingdom have elaborated on the use of precedent in parliamentary control of the state budget; Researchers at the Université Toulouse in France and the University of Toronto in Canada have successfully conducted research on the relationship between parliament and oversight bodies, including the use of accounting chambers in parliamentary financial control; scientific-theoretical issues of parliamentary control over the state budget have been studied by scientists from Seoul National University of the Republic of Korea and Zurich University of Switzerland and Moscow State Law University of Russia and the State Institute of International Relations.

The extent of the study of the research problem. In the sphere of law in Uzbekistan, various studies have been conducted on some issues of parliamentary activity related to the control over the state budget. In addition, research in this sphere is still relevant today. Scientific research on this topic can be classified into several spheres.

The first direction: issues on the theoretical and legal basis of parliamentary control are reflected in the scientific research of Uzbek lawyers such as A.H.Saidov, O.T.Khusanov, H.T.Odilkoriev, E.D.Kutibaeva, I.R.Bekov and foreign researchers such as S.A.Avakyan, A.C.Avtonomov, A.D.Kerimov, E.V.Kovryakov, E.I.Bogdandy, H.-J.Papier.

The second direction: general description of budget control and its legal basis are mentioned in scientific researches of R.R.Khakimov, M.Mirakulov, Sh.Zulfikarov, O.K.Turgunov, Pinelli C., Siaroff A., Steffani W., Schneider von H.-P. Zeh W, L.V.Akopov, M.V.Baglay, A.A.Bezuglov, I.M.Stepanov, B.A.Strashun, M.M.Utyashev.

The third direction: forms and methods of budgetary control by the parliament are researched in scientific studies of E.Kh.Khalilov, I.T.Tulteev, Sh.U.Yakubov, H.S.Khayitov, Fisher L., Cox A., P.Currie David Tensey S.D., Jackson N., Goldeband E., Seloc B., Aberbach J.D., N.D.Pogosyan, M.Yu.Mixeeva and D.N. Usatov's research works⁸.

Although in the above researches, the issues related to the activities of representative bodies of state power were partially analyzed, parliamentary control over the state budget has not been studied, in particular, the scientific-theoretical and methodological basis of financial control carried out by the parliament, formation and development trends of parliamentary control over the state budget, the practice of law

---

⁸ These scientific works is given in the reference of the dissertation.

enforcement by the parliaments of foreign countries in our country as an independent research object.

Relation of the dissertation's theme to the scientific-research work of higher education institution where it was implemented. The research was carried out within the framework of the fundamental project of the research plan of the Tashkent State University of Law "The main directions for further liberalization of public administration in the context of deepening democratic reforms" (2017 – 2021).

The aim of the research is to further improve the regulation of implementation procedures of parliamentary control over the state budget and to develop proposals and recommendations to increase the effectiveness of legislation and law enforcement practices in this sphere.

The tasks of the research:

development of the author's position on the concept, content and essence of parliamentary control and analysis of the scientific-theoretical and methodological bases of financial control exercised by the parliament;

study of the formation and development trends of the legal basis of parliamentary control over the state budget;

grouping and description of these bases on the analysis of the legal basis of parliamentary control over the state budget;

identification of specific features of the organization of parliamentary control over the state budget;

identification of objects and subjects of parliamentary control over the state budget and analysis of its legal basis;

study of the international legal basis of parliamentary control over the state budget, the organizational and legal basis of budget control in the practice of the parliaments of European countries, the United States and Canada;

legal analysis of the mechanism for discussion and adoption of the draft state budget by the parliament;

identification of priorities for improving the organizational and legal basis in this sphere based on the analysis of existing problems in the sphere of parliamentary control over the state budget.

The object of research is the system of legal relations related to the organization of parliamentary control over the state budget in the Republic of Uzbekistan.

The subject of the research is the practice of law enforcement in Uzbekistan, documenting the legal regulation of relations connected with the organization of parliamentary control over the state budget in the Republic of Uzbekistan, legislation and practice of foreign countries, as well as the conceptual approach included in the scientific and legal categories of "Parliamentary Law" and "Constitutional Law".

Research methods. In this research methods of scientific knowledge such as systematic and functional analysis, historical, logical, comparative-legal analysis, statistical, sociological surveys, inductive and deductive analysis were used and analysed.

Scientific novelty of the research is substantiated as follows:

additional sources of the republican budget and the balance at the beginning of the year, respectively their use in accordance with the decisions of the President of the

Republic of Uzbekistan and the Cabinet of Ministers, provided that they do not exceed 3% of the total cost and need to submit quarterly reports to chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on the used funds;

the Senate of the Republic of Uzbekistan is an authorized entity that directly exercises parliamentary control over the state budget;

it is justified that the authorized representative of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan in the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan must simultaneously submit a report on the implementation of the state budget to both chambers of the Oliy Majlis;

factions and Committees of the Chambers of the Oliy Majlis Execution of the revenue part of the State Budget, information on the status of disbursement of allocated funds and their targeted spending and effective use the right to request additional information from the relevant government agencies;

preliminary discussion of the implementation of the quarterly and annual reports of the state budget in the committees of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, based on the need to introduce mechanisms for hearing the views and suggestions of senators in these discussions;

the annual report on the execution of the state budget should be approved by a resolution of the Senate after discussion in factions, committees of the chambers of the Oliy Majlis.

Practical results of the research include the following:

conceptual apparatus of parliamentary control, its peculiarities, its role and importance in the system of state control are described;

role and content of parliamentary financial control in the political system from the point of view of legal science have been clarified;

constitutional and legal basis of the parliamentary control over the state budget and the mechanism of its implementation are analyzed, the author's description and definition of these scientific categories are developed;

stages of the formation and development of the state budget in the country, parliamentary control over its implementation, trends, legal basis, the dynamics of their improvement, their general, different and specific aspects have been systematically analysed;

existing problems, obstacles and priorities in the sphere of parliamentary control over the state budget and its implementation have been identified and analyzed, and specific practical proposals and recommendations have been developed to address;

based on the analysis of foreign experience, a number of proposals and recommendations for the implementation of the norms of the legislation of advanced democratic countries and international standards in our national legislation and law enforcement practice were substantiated;

nature, mechanism and prospects of cooperation between the parliamentary control over the execution of the state budget and other state control bodies, including the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan have been defined;

Legal mechanisms of parliamentary control over the state budget and its implementation have been developed in the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Constitutional Laws "On the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic

of Uzbekistan”, “On the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan”, the Law “On the Regulations of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan”, laws and other normative legal acts approved by the resolutions of the chambers of the Oliy Majlis have been examined and analysed.

Reliability of research results. General conclusions of the study, proposals for improving the legislation are based on the analysis of the theoretical views and norms of national legislation and law enforcement in the disciplines of “Constitutional Law”, “Parliamentary Law”, “Financial Law”.

Results of the study are summarized and documented in the norms of international law and national legislation, the experience of developed democratic countries, law enforcement practices, analysis of statistical data. The findings, suggestions and recommendations of the study were approbated and published in leading national and foreign publications. Some of the recommendations made in the course of the study have been put into practice and have been approved by the relevant authorities.

The scientific and practical significance of the results of the research. The scientific significance of the dissertation is based on the conclusions, proposals and recommendations developed in the research on further development of the legal basis for parliamentary control over the state budget in the activities of scientific and theoretical research, lawmaking, improvement and interpretation of national legislation in the sphere, in addition, further enrichment of scientific-theoretical and methodological views and approaches, as well as can be used in the scientific-theoretical, practical enrichment of the lectures, discussions and practical classes, in the preparation of publications, textbooks and manuals on disciplines such as “Theory of State and Law”, “Constitutional Law”, “Parliamentary Law”, “Administrative Law”, “Financial Law”.

The practical significance of the study is reflected on the development of a number of practical proposals and recommendations to improve the legal basis for governing parliamentary control over the state budget. In addition, the results of the dissertation can be used in parliamentary control activities and law enforcement practices, in the relationship between parliamentary and financial control bodies.

Implementation of the research results. The scientific results of the dissertation were used in the following:

additional sources of the republican budget of the Republic of Uzbekistan and remaining funds at the beginning of the year, respectively, if they do not exceed 3% of total expenditures, it is based on the need to use in accordance with the decisions of the President and the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan and proposals to submit quarterly reports about used or not used funds to the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan were used in the fourth part of Article 126 of the Budget Code of the Republic of Uzbekistan in the new edition (Reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens’ Self-Government Bodies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 05 / 1-01-173 of October 21, 2021). Consideration of this proposal served to strengthen parliamentary control over the execution of the state budget.

the proposal on control of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan over the execution of the state budget has been submitted in the development of section 1 of Article 7 of Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control” (Reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens’ Self-Government Bodies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on October 21, 2021 No. 05/1-01-173). Consideration of this proposal served to ensure the participation of the upper house of parliament in the control over the execution of the state budget;

proposal on ensuring the submission of the report on the implementation of the state budget to the chambers of the Oliy Majlis by the Authorized Representative of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan in the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan has been taken into account in developing Article 24.1. of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary control” (Reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens’ Self-Government Bodies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on October 21, 2021 No. 05/1-01-173). Consideration of this proposal served the Authorized Representative of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan in the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan to assist the Senate as well as the Legislative Chamber in the consideration of the draft state budget;

proposal on requesting by Factions, committees of the chambers of the Oliy Majlis additional information from the relevant authorities on the implementation of the revenue of the state budget, the status of the use of allocated funds, as well as information on their targeted and effective use has been taken into account in the development of section 5 of Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control” (Reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens’ Self-Government Bodies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on October 21, 2021 No. 05/1-01-173). Consideration of this proposal served to support members of parliament with the right to provide additional information in the implementation of the state budget;

proposal on hearing views and suggestions of members of the Senate during the consideration of the quarterly execution of the state budget has been taken into account in the development of section 2 of Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary control” (Reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens’ Self-Government Bodies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on October 21, 2021 No. 05/1-01-173). Consideration of this proposal served to ensure the participation of the upper house of parliament in the review of the quarterly execution of the state budget;

proposal on approving the annual report on the execution of the state budget by a resolution of the Senate after discussion in factions, committees of the chambers of the Oliy Majlis has been submitted in the development of section 6 Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary control” (Reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens’ Self-Government Bodies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of

Uzbekistan on October 21, 2021 No. 05/1-01-173). Consideration of this proposal served to approve the annual report on the execution of the state budget by a resolution of the lower house of parliament as well as the upper house.

Approbation of the results of the research. The results of this dissertation were discussed at 5 scientific conferences, including 3 international and 2 national scientific conferences.

Publication of the research results. A total of 18 scientific papers on the theme of the dissertation, including 17 scientific articles (4 in international publications), 1 monograph have been published.

The structure and volume of the dissertation. The content of the dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of references. The volume of the dissertation is 224 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **introduction** of the dissertation provides with information on the relevance and necessity of the research theme, the relevance of the research to the main priorities of the national science and technology development, the level of studying the problem, the relation of the dissertation theme to the scientific research work of higher education institution where the dissertation is written, the aim and tasks, object and subject matter, methods, scientific novelty and results of the research, reliability of the research results, scientific and practical significance of the research results. It also provides information on the implementation of research results in practice, approbation, structure and the volume of the dissertation.

The first chapter of the dissertation is entitled “**The essence, significance and methodological basis of parliamentary control over the state budget**” which is devoted to the analysis of concept of control over the state budget, one of the most important spheres of parliamentary activity, its scientific-theoretical and methodological bases, as well as the formation and development trends are scientifically analyzed on the basis of conceptual approaches of domestic and foreign scholars.

By analyzing the views of such scholars as R.Khakimov, B.Aduicheva and Sh.Zulfikarov on the place and role of parliament in the system of state power, the researcher puts forward the view that the control function is the main guarantee of a parliamentary decision-making.

The researcher studied the works of such scientists as M.Mirakulov, A.Saidov, T.Khabrieva, A.D.Kerimov, M.M.Utyashev, A.A.Kornilaeva on the main object of parliamentary control which is the activity of the executive branch, the main focus of parliamentary control should be on the **effectiveness** of the state budget execution, first of all by the government and then by other executive bodies, and such an approach is consistent with modern parliamentary tendencies.

It was argued that the main spheres of parliamentary control could include: the implementation of state programs on the constitution and laws, resolutions of parliament and resolutions of the head of state; on observance of human rights and freedoms; on defense and security; on the execution of the state budget; control over

the formation of public administration and government bodies; on the control of foreign policy activities. Recognizing the need for a detailed analysis of the scientific and theoretical foundations of the institute of parliamentary control over the state budget, the researcher acknowledged that it is now very essential.

Based on the experience of developed democratic countries, *5 key criteria as an indicator of the effectiveness of the state budget execution by the government* and other executive bodies by the parliament have been *highlighted by the researcher*.

The researcher distinguishes clear differences of parliamentary control from judicial and administrative control according to the following features: 1) the subjects of parliamentary control are only the legislative bodies and members; 2) the activities of state bodies, economic management bodies and their officials on the implementation of the Constitution and laws, resolutions of the chambers of the Oliy Majlis, state programs, as well as the implementation of the tasks and functions assigned to them; 3) activities aimed at monitoring the full implementation of laws by the parliament, executive bodies and officials and the rule of law in their activities; 4) activities carried out on a regular basis through a set of measures to identify and eliminate obstacles to the implementation of laws as a result of control; 5) the forms of parliamentary control are clearly defined by law; 6) the subjects of parliamentary control may, within the limits of their powers, initiate political responsibility based on the results of parliamentary control.

According to the researcher, the state budget is the sum of monetary revenues and expenditures of the state for a certain period of time and is an integral part of the financial system of the country, accordingly, it has all the characteristics of a financial system and performs all its functions.

Opinions of legal scholars such as E.V.Kovryakov, D.Keynes on the objects of parliamentary control are analyzed, and a scientific conclusion on the boundaries of the object of parliamentary control is presented. According to the researcher, the dissertation classifies the primary object – the activities of the executive bodies of state power, the secondary object – the organizations whose main share belongs to the state.

According to the subjects of financial control, the dissertation classifies it into the following types: national financial control; departmental financial control; on-farm financial control; public financial control; independent financial control.

According to the researcher, control over the financial activities of the executive body of the supreme representative body is one of the main principles of separation of powers enshrined in the Constitution of the Republic of Uzbekistan, this control is exercised over the consideration and adoption of projects of the republican and local budgets, state extra-budgetary funds, as well as the approval of reports on their implementation.

The researcher studied the scientific views of V.Gerasimov and Z.Akhmedova on the main objectives of public financial control, to reveal the legal nature of parliamentary financial control, since it is not enough to study the objectives of public financial control to determine its content and specific features, firstly, to recognize that parliamentary financial control is part of a single state control in finance, and secondly, the scientific and methodological basis of parliamentary financial control specific features, it is necessary to study its differences from other types of control in this sphere.

According to the dissertator, the financial control of the parliament is primarily control over the execution of the state budget, which differs from other spheres of public financial control (for instance, tax, currency) by the following parameters: first, by object and by regulatory bodies and controlled entities.

M.Mikheeva, L.N.Ovsyannikov studied the scientific approaches to the differences between parliamentary financial control and public financial control, in this case, the main purpose of parliamentary control in the sphere of finance is to ensure the stability of the financial system, to save state budget expenditures, to prevent various violations.

The researcher argues that in studying scientific-theoretical and methodological bases of parliamentary financial control, it is necessary to study the system and structure of parliamentary financial control. The financial control of the parliament is, first of all, control over the execution of the state budget, which differs from other spheres of state financial control (for instance, tax, currency) with the following parameters: first, on the object; secondly, on the subject, and thirdly, on the composition of regulatory bodies and controlled entities.

It has been argued that the principles of parliamentary control in the financial sector determine the scope and criteria for parliamentary control. Based on the analysis of foreign experience, the work of the European Parliament is based on four general principles of parliamentary control: balance and reciprocity between public authorities; transparency; taking into account the needs of voters and accountability.

Analyzing the main principles of the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan in the Law “On the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan”, the researcher concludes that the Law “On Parliamentary Control of the Republic of Uzbekistan” should set out the principles of reviewing the implementation of the state budget.

The author divides the scientific and methodological basis of financial control by parliament into three parts.

Firstly, the subject matter of parliamentary financial control is the activities of the executive branch to manage the state budget.

Secondly, parliamentary control over the state budget is a constant control exercised by the parliament through a set of measures aimed at ensuring the full implementation of the laws in the sphere of finance by the executive authorities and officials and the rule of law in their activities.

Thirdly, in every modern democratic country, the legal regulation of parliamentary financial control is an important part of constitutional legislation.

According to the dissertator, the study of the formation of the legal basis of parliamentary control over the state budget requires, first of all, a theoretical study of the organization and development of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan and its role in the system of state power.

The researcher recommends a theoretical and legal study of the evolution of the formation of the legal basis and the gradual evolution of the implemented reforms in three stages: parliamentary control over the state budget from the first years of independence to the present.

The first stage (1991-2002). At this stage, the formation of the legal basis for parliamentary control over the state budget is characterized by the development of a direct link with the formation of a bicameral parliament.

The second stage (2002-2016). The establishment of the bicameral Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan with the adoption of the Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan “On the Results of the Referendum and the Basic Principles of State Power”, adopted on April 4, 2002, is related to the improvement of parliamentary and public relations.

The third stage (from 2016 to the present). This stage brought its controlling functions to a new level in parliamentary activity. It is known that the main purpose of expanding the controlling functions and powers of the parliament is to deepen democratic reforms and strengthen the role of parliament and political parties in modernizing the country. appropriate measures have been taken to improve the controlling functions of the parliament and the rules for improving the control of the parliament have been regulated by special legislation.

The second chapter of the dissertation is entitled “**Organizational and legal basis of budget control of Parliament: scientific and theoretical analysis**”, which carries out the analysis of parliamentary control over the state budget, the object, subject matter, its legal basis, the specifics of the organization of this activity.

The dissertation analyzes the organizational and legal basis of parliamentary control, based on the legal nature of the legislation, its role in ensuring the rule of law and its place in the system of state power. Emphasizes the importance of consistently implementing the controlling function of parliament along with legislative and representative functions.

The researcher analyzes the scientific-theoretical views and the legal basis for parliamentary control over the state budget and recommends that the legislation on parliamentary control over the state budget be divided into *three groups*. In this case, *the first group* – the constitutional norms of parliamentary control over the state budget, *the second group* – the legislative norms of parliamentary control over the state budget and *the third group* – the regulations approved by the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan.

Analyzing the scientific views of T.Prosser, Wade and Philip on the legal basis of parliamentary control over the state budget, the researcher argues that financial control exercised by the public should serve as an important source of parliamentary control as a basic constitutional principle.

By analyzing the researches of L.Frank and V.Batman on the organization of parliamentary control over the state budget, a scientific view is put forward that the parliament should have a basic institutional position on the budget, the budget legislation should have a strict procedure for parliamentary control over the budget, clear procedures for parliamentary control over the budget in economic emergencies, and an effective mechanism for exercising basic parliamentary powers.

According to the dissertator, the condition for the parliament to take a key institutional position over the state budget includes aspects such as planning, *legislative* and *temporal*. Each of these recognizes the priority of parliament as an institution of financial self-government.

Based on many doctrinal views, the author does not fully describe the functions of the Constitutional Chamber of Accounts and puts forward the scientific view that its constitutional legal status should be expanded.

The researcher emphasizes that an important condition for the establishment of parliamentary control over the state budget is the legal regulation of the financial consequences of emergencies. In particular, in the early stages of the COVID-19 pandemic in many countries, parliamentary control over the state budget was problematic in several respects. Firstly, health and safety issues threatened the legislature. Secondly, governments have asked lawmakers to reconsider the budget. As a result, there was a need for flexible parliamentary control.

In accordance with the recommendations of the Organization for Economic Cooperation and Development, the author recommends the implementation of the principle that “Parliament and its committees should be empowered to participate in all key stages of the budget process”.

The dissertation includes a number of research papers on aspects of parliamentary financial control over the state budget, analyzing the theoretical views of V.Betmet, A.Xorn, L.A.Drobozina, A.N.Kozirin and others, the dissertator puts forward the idea that the most important task of any state is to manage the country’s financial resources, as well as promotes the scientific idea which states “finance – represents the monetary relationship associated with the formation, distribution and use of centralized and decentralized funds to fulfill the tasks and responsibilities of the state and to provide conditions for expanded reproduction”.

According to the researcher, the country’s financial system includes both public and non-public financial resources. The financial system consists of the following relatively independent links: budget funds; extra-budgetary funds; state and municipal loans; insurance funds; financing of enterprises and organizations.

According to the dissertator, *the purpose of financial control is the successful implementation of state functions to ensure the formation and effective use of financial and material resources in all spheres and segments of society*. The author concludes that it is expedient to classify the objects of parliamentary financial control as follows:

firstly, the results of this or that action in the process of using budget funds by state bodies, local state authorities;

secondly, some material benefits that can be identified in the form of money, taxes, subsidies, subventions, fines, debts, penalties and public debt;

thirdly, draft budgets, extra-budgetary funds, financial and accounting documents.

The dissertation classifies state financial control as direct and indirect, and emphasizes that direct financial control is exercised by the President, the Government, and Parliament, while indirect financial control is exercised by the Accounts Chamber and the prosecutor’s office.

The dissertator reached a scientific conclusion that the external audit of the budget should not be limited with monitoring their implementation, but should address issues such as direct assessment of public authorities, public sector, sectors of the economy, the provision of a wide range of services guaranteed to the population by the Constitution and normative legal acts.

According to the dissertator, the main tasks of the legislature to monitor the implementation of the budget are:

- *organization and implementation of control over the timely execution of budgets, the volume, structure and purpose of the budget system and extra-budgetary funds of the Republic of Uzbekistan;*

- *determination of efficiency and expediency of spending budget funds and use of state property;*

- *assessment of the validity of revenues and expenditures of the budgets of the budget system of the Republic of Uzbekistan and the budgets of state extra-budgetary funds;*

- *financial examination of draft laws providing for expenses to be covered by the state budgets or influencing the formation and execution of the budgets of their extra-budgetary funds, as well as normative legal acts of public authorities;*

- *control over the legality and timeliness of the movement of budget funds and extra-budgetary funds in financial institutions;*

- *detection of financial violations in the sphere of budget and inter-budgetary relations, etc.;*

- *ensuring the receipt of taxes, customs duties and other payments to the revenue of the state budget, which is part of the revenue of the budget.*

Based on the analysis of different approaches to the classification of entities exercising parliamentary control over the state budget (M.Yu.Mikheeva, V.E.Chirkin), it is expedient to divide the entities exercising parliamentary control over the state budget into collective and individual entities.

The author believes that parliamentary commissions have a special role in exercising parliamentary control over the state budget. Based on the experience of foreign countries, it is advisable to include parliamentary commissions in the subjects of parliamentary control over the state budget.

The researcher analyzes the organizational and legal basis of the activities of the offices that assist in organizational matters in the framework of parliamentary control over the state budget, and in both chambers of the Oliy Majlis there are departments related to budget activities. In particular, in the Legislative Chamber of the Oliy Majlis, the State Budget Department and the Office for Analysis of the State Budget and Socio-Economic Development of the Territories of the Upper House of the Parliament are not subject to parliamentary control over the state budget.

By analyzing the state programs adopted by the legislative act from the point of view of the object of parliamentary control over the state budget, scientifically substantiating that the implementation of state programs is also the object of parliamentary control, the author *justifies the development of the draft Law “On State Financial Control” in order to establish a clear boundary of parliamentary control over the state budget over other types of control and give priority to parliamentary control.*

Based on the analysis of research on the main tasks of the parliament, the author comes to the conclusion that the object of parliamentary control over the state budget is not only related to the implementation of current legislation and state programs and

the activities of government agencies to implement the tasks and functions assigned to them, but also to discuss and approve draft laws on the state budget.

According to the author, the concept of “objects of public financial control” defined in the legislation does not fully reveal its legal nature. Therefore, the following author’s definition is proposed by the dissertator:

“The object of parliamentary control over the state budget is the discussion and adoption of the draft law on the state budget, the activities of state bodies and their officials on the implementation of budget legislation and state programs, as well as the implementation of tasks and functions”.

According to the dissertator, the issue of creating a single system of parliamentary control over the state budget has been raised several times in the legal and economic literature to ensure the efficient use of public funds. As a solution to this problem, it is necessary to develop a concept of public financial control in Uzbekistan, based on which to define a strategy for the development and adoption of legislation aimed at improving public financial control.

The third chapter of the dissertation is entitled **“The experience of foreign countries in parliamentary control over the state budget: a comparative and legal analysis”** and in the chapter international legal bases of parliamentary control over the state budget, organizational and legal bases of parliamentary control over the budget in the practice of European countries, legal analysis of the budget control activities of the US and Canadian parliaments have been researched.

According to the researcher, the United Nations and the Inter-Parliamentary Union should work with parliaments at the national level to expand the capacity of parliaments, in particular, one of the urgent tasks is to create a system of transparent accountability, integrating these goals and objectives into the rule making process, providing a voluntary national review of the Republic of Uzbekistan on the allocation of budget funds for the implementation of the agenda in the sphere of sustainable development until 2030.

Examining the international legal basis of parliamentary control over the state budget, the following specific aspects are highlighted:

Firstly, the exchange of views between the parliaments of countries that have been reported to the High-Level Political Forum on Sustainable Development, as well as the exchange of views between politicians and experts, the organization of collective intellectual debates on national budget spending are important in the transition to global sustainable development. Secondly, according to the doctrinal views of researchers on SDGs indicators, a digital revolution is required for sustainable development on a global scale. This innovation requires extensive contacts and collaboration with industry, government and organizations, which in turn will create the basis for a new research culture. Therefore, in the implementation of the powers of the parliament on the budget, it is necessary to establish platforms for communication with the international and national scientific communities.

Thirdly, it is expedient for parliaments to develop a separate strategic program for cooperation with international non-governmental organizations in exercising control over the budget. This is because the ratings and indicators maintained by these organizations also have a direct impact on the UN SDGs.

Fourthly, inter-parliamentary structures allow for the introduction of elements of public policy into the international political process, which makes it transparent and accessible to the public. It is proposed to establish cooperation between parliamentary committees to ensure the effectiveness of the participation of states in the meetings of the Inter-Parliamentary Union, the International Finance Institute (INTOSAI), the CIS Inter-Parliamentary Assembly.

The author puts forward a number of new trends, scientific conclusions, proposals and recommendations through the study of the organizational and legal basis of parliamentary control over the budget in the practice of European countries. In particular, a historical analysis of the state budget suggests that the Magna Carta (1215) established that no type of tax could be levied without the consent of the Royal Council, and that control over royal expenditures provided indirect control over the state budget.

According to the doctrinal views on parliamentary control over the state budget, firstly, the scope of bodies authorized to exercise parliamentary control over the state budget should be defined, secondly, the scope of responsibilities and accountability should be clearly defined in the parliamentary control over the state budget and they are scientifically substantiated as a subject of parliamentary control over the state budget.

The dissertator highlights several models of the experience of European countries on parliamentary control over the state budget. The Westminster Model is one of the main functions of the House of Commons. According to the German-Austrian model, the Federal Minister of Finance's report on all revenues and expenditures, as well as the state of the state property and public debt for the next fiscal year, and the Federal Chamber of Accounts' audit report, as well as the budget and economic management profitability. based on the report, the state budget is closely monitored by parliament.

According to the experience of France, in order to systematize the relationship between the Parliament and the Chamber of Accounts, the reform of the Mission of Evaluation and Supervision (MEC) and the Law "On Organic Finance" (La Loi organique relative aux lois de finances), described in France as the "Financial Constitution" on parliamentary control over the state budget which has implemented the most reforms on parliamentary control over the state budget, the author estimates that the efficiency of the activity is high.

Based on the legal analysis of the budget control activities of parliaments in the United States, the fact that the constitution does not regulate this institution does not negatively affect its effectiveness, on the contrary, it is argued that effective parliamentary control is exercised in the United States through Permanent Committees, Special Committees, and Investigative Committees. Two of the four new structures established by the US Congress, namely the Budget Office and the General Audit Office, are based on direct control over the state budget.

Based on the analysis of the literature, the author concludes that the conduct of budgetary control measures in the United States relies mainly on public discussion. Also, if the majority of members of parliament (for instance, the House of Representatives) and the presidential party are the same, the Senate, which has a majority from the opposition party, may oppose the bloc, making it a disadvantage for the US president and parliament to be largely different.

The researcher believes that the anti-corruption law passed in Canada is aimed at “restoring government accountability”, including significantly strengthening parliamentary control. In this regard, global reforms, including 13 administrative reforms and 60 rule making initiatives, resulted in a vote of no confidence in the Liberal government by the House of Commons and effective and transparent parliamentary control.

The fourth chapter of the study is entitled **“Uzbekistan’s experience in parliamentary control over the state budget, prospects for further improvement of organizational and legal mechanisms”** and in it analyzes some aspects of the parliamentary review of budget execution reports by the researcher, the existing problems in the field of parliamentary control over the state budget, the priorities for improving the organizational and legal framework for parliamentary control over the state budget.

According to the legal analysis of the mechanism of parliamentary discussion and adoption of the draft state budget by national scientists such as A.Kh.Saidov, R.R.Khakimov, E.Kh.Khalilov, H.Odilkoriev, N.D.Pogosyan, M.Yu.Mixeeva and D.N.Usatov, the author developed the definition of the concept as follows:

“Budget execution is part of the budget process, once the revenue parameters approved by parliament are met, the expenditures are carried out in accordance with the allocated arrangements. This process will take place during the so-called financial year.”

While the formation of the state budget and control over its implementation are recognized by the researcher as a priority of the parliaments of developed democracies, it is argued that the constitutional law of most countries has become a fundamental norm.

According to the dissertator, the mechanisms of discussion and adoption of the draft state budget by the parliament include committees of the Legislative Chamber and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan (except for committees responsible for budget issues), commissions, factions of deputies elected from political parties in the Legislative Chamber, and especially direct deputies and senators do not play a role. Therefore, in carrying out this function, it is necessary to increase the powers of factions, committees, commissions and deputies.

Analyzing the activities of the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan and the tasks assigned to it in the state budget, it is shown that the activity of this state body is incompatible with the activities of the supervisory bodies of developed democracies. According to the dissertation, in developed countries, inspection bodies such as the Accounts Chamber of Uzbekistan, which closely assist in assessing the effectiveness of the implementation of the state budget of the parliament, if necessary, it has a special status as a structure that carries out these activities by order of the parliament or on its behalf.

Introduce the practice of hearing the report of the Central Bank on the effective use of state budget funds in the process of hearing reports on the implementation of the State Budget in the agenda of the National Parliament, including the Senate and at the same time proposes to study its activities together with the Accounts Chamber of the

Republic of Uzbekistan and the audit organization chosen by it on the basis of the audit report.

The dissertator suggests that in order to ensure the application of the types of political responsibility of the government and other executive bodies in parliamentary practice, the current legislation should clearly state which parliamentary control measures they will adopt.

A new mechanism introduced for evaluating government programs provided by the U.S. government (Program Assessment Rating Tool - PART) and according to this mechanism, analyzing the effectiveness of government programs and projects funded by the U.S. Congress from the state budget with evaluation of 5 ratings using special questionnaires, is proposed by the researcher to introduce it into national practice in the following form:

Firstly, as the subject of parliamentary control over the state budget in Uzbekistan: the issue of effective implementation of the state budget by the Cabinet of Ministers and the Central Bank, the Ministry of Finance and other executive bodies should be recognized and enshrined in law.

Secondly, it is proposed that the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan – the Legislative Chamber and the Senate assess the state budget and the state of its implementation and financial control on the basis of specially formed performance indicators.

Information on the execution of the state budget of the dissertation includes information on the expenditure of funds to the state budget only from national sources, however, there is no information on the amount and use of aid, loans and international grants received from official sources for the development of the country, that is the parliament, its bodies and directly deputies and senators do not have full information about the implementation of the State Budget, argued that they were unable to shape their relationship on the effectiveness of budget execution.

Based on the experience of the United Kingdom, New Zealand, Canada and Sweden, which have implemented comprehensive budget reforms, the researcher identifies priorities for improving the organizational and legal basis for parliamentary control of the state budget.

According to the researcher, the experience of advanced countries shows that reforms in the sphere should, *firstly*, make public policy related to the state budget understandable to all citizens through the new structure of the budget; *secondly*, the introduce a culture of achieving state budget efficiency; *thirdly*, it is expedient to have the modernization of the state accounting system.

The researcher identifies ten topical issues based on the practice of law enforcement in the field and the analysis of scientific papers, the main reason is the lack of contacts (relations) between the Oliy Majlis and local Councils of People's Deputies in the system of control over the implementation of the state budget, which is typical of the network of state power, the legal basis for the formation of this relationship has not been created.

CONCLUSION

As a result of research work, the following conclusions, theoretical and practical suggestions and recommendations were developed:

Scientific and theoretical conclusions

1. The following author's definition of the concept of parliamentary control is developed:

“Parliamentary control is a form of state control, in which the parliament oversees the activities of the executive and officials and assessment, which is a form of continuous monitoring through the identification of obstacles to the implementation of laws and the application of measures to eliminate them”.

2. Based on the scientific and theoretical analysis of the conceptual apparatus of parliamentarism in the sphere of parliamentary law, the author's definition of the concept of “parliamentary control over the state budget” was developed: **parliamentary control over the state budget** - effective implementation of budget laws by the executive branch of parliament and verification of compliance with regulatory documents and financial forecasts in these processes, an activity to inform the public about these processes.

The level of efficiency of execution of the state budget of the government and other executive bodies by the parliament at the end of each fiscal year is determined by the following main criteria of developed democratic countries: 1) gross domestic product per capita (growth rate compared to the previous fiscal year); 2) the amount of the consumer basket set by the state (growth rate compared to the previous financial year); 3) the minimum subsistence level set by the state (growth rate compared to the previous financial year); 4) the final result of projects financed from the state budget; 5) an assessment of each member of parliament on the basis of real changes in the lives of people (electorate) living in the constituency.

3. In order to further develop the theory of modern parliamentarism:

– on the basis of scientific and theoretical analysis, the legal nature of financial (budgetary) control of the parliament was revealed, it was argued that the study of the objectives of public financial control is not enough to determine its content and specifics;

– parliamentary financial control is part of a single state control in the sphere of finance, parliamentary financial control is primarily control over the effectiveness of the state budget, which differs from other spheres of public financial control (for instance, tax, currency) with the following parameters; first, by object, second - by subject; third, the differences in the composition of the subjects were scientifically substantiated.

These ideas serve to further develop the epistemology of parliamentary law.

4. It is proposed to study the subjects exercising parliamentary control over the state budget in the case of collective and individual subjects.

5. In order to further develop the theoretical views on the conceptual apparatus of parliamentary law and financial law, the author's definitions of the concepts of “objects of public financial control” and “object of parliamentary control over the state budget” were developed:

Objects of state financial control – execution of the republican budget of the Republic of Uzbekistan, the budget of the Republic of Karakalpakstan, local budgets of regions and the city of Tashkent, distributors of budget funds, budget organizations and recipients of budget funds, state target funds, other funds and budget organizations execution and implementation activities”;

“**The object of parliamentary control over the state budget** is the discussion and adoption of the draft law on the state budget, the activities of state bodies and their officials on the implementation of budget legislation and state programs, as well as the implementation of tasks and functions”.

At the same time, based on the scientific and theoretical views on parliamentary control over the state budget, it is proposed to divide these control objects into two types:

3) activities of state bodies, economic administration bodies and their officials to implement the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan, resolutions of the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan and their bodies, state programs;

4) activity of state bodies, economic management bodies and their officials on implementation of the tasks and functions assigned to them.

6. In order to enrich the theory of national parliamentarism, the legal basis of parliamentary control over the state budget in Uzbekistan was scientifically studied on the basis of historical-legal method, periodized on the basis of the criteria for the formation of these stages: Phase 1 (1991-2002), Phase 2 (2002-2016), Phase 3 (2016 to present).

7. The tendencies of modern parliamentarism have been scientifically studied, and the peculiarities of the institution of parliamentary control have been revealed from a scientific and theoretical point of view. Among these aspects was the legal aspects of parliamentary control over the state budget, special principles that determine the scope and criteria of action, the implementation mechanism.

8. In order to further develop the concepts of modern parliamentarism, the idea that parliamentary control over the state budget in Uzbekistan is an integral element of public financial control, the national public financial control system now needs to be modernized and harmonized with international financial standards was scientifically substantiated. In the framework of the New Uzbekistan Development Strategy announced by Mirziyoev, it is suggested that the scientific and theoretical basis for the *concept of financial control in Uzbekistan* should be developed.

9. It is proposed to indicate the following as the main conditions for effective parliamentary control over the implementation of the state budget: to have sufficient resources and information base for the parliament to review the financial plans and final results of the executive branch; the financial activity of the executive authorities should be in the administrative context, in accordance with the unified administrative procedures established for the executive bodies.

10. It is expedient to include in the scientific doctrine of parliamentary law the following views on ensuring parliamentary control over the state budget: **first**, the definition of the scope of bodies authorized to exercise parliamentary oversight; **second**, a clear definition of the range of entities responsible and accountable for the

exercise of parliamentary control over the state budget; **third**, in some cases, executive authorities and officials may also be subject to parliamentary oversight of the state budget.

11. Analyzing the experience of developed countries in the effective organization of parliamentary control over the state budget, based on “Westminster (UK) model”, “German (Germany-Austria) model”, “French model”, “American-Canadian model”, it is advisable to introduce new tools and methods of organizing parliamentary control over the budget into national legislation.

12. Legal framework governing the mechanism of discussion and adoption of the draft state budget by parliament, new mechanisms of public relations in this area, electronic parliamentary instruments are interconnected and complementary. The doctrinal idea that clear regulation of this mechanism has a direct impact on the effectiveness of parliamentary oversight is being put forward.

13. An author’s definition of the concept of “budget execution” has been developed, which serves to enrich parliamentary law and financial law: “**Budget execution** is part of the budget process, the process by which the government spends in the fiscal year the expenditures provided for in allocations put forward in accordance with the revenue parameters approved by parliament.”

Suggestions and recommendations for further improving the normative legal acts:

1. It is proposed to adopt a new edition of the Budget Code of the Republic of Uzbekistan. The new version of the Budget Code should include specific forms, methods and objects of public financial control, define the criteria for the effectiveness of the allocation of budget funds. Amendments to the current budget legislation, in general, based on the importance of bringing the system of public financial control in line with the principles and standards set by the International Supervisory Authorities INTOSAI.

2. It was suggested that the process of adopting the Law “On State Financial Control” should be accelerated in order to establish clear boundaries of parliamentary control over the state budget over other types of control and to give priority to parliamentary control. It was suggested that the draft law should define the following aspects of the organization of public financial control:

- clear definition of the functions and powers of financial control of the legislative and executive bodies established by national legislation;
- delimitation of tasks and powers between the bodies of state financial control and territorial bodies of state financial control;
- functional, organizational, personal and financial independence of the state financial control bodies and their officials from the objects of control;
- coordination of activities of public financial control bodies in order to eliminate duplication of activities and ensure a unified system of public financial control at all levels of government.

3. In order to cover all aspects of parliamentary control over the state budget, the following amendments were proposed to Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control”:

“The Legislative Chamber and the Senate exercise initial, current and final control over the execution of the state budget”.

4. The participation of not only the budget committee but also other committees is important in the initial consideration of the state budget. In this regard, it is proposed to amend section 1 of Article 162 of the Regulations of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan in the following edition:

“The draft state budget is submitted by the Speaker of the Legislative Chamber to the Committee on Budget and Economic Reforms, committees and factions (groups of deputies) for initial consideration and development of ideas and proposals”.

5. It is advisable to include parliamentary commissions in the subjects of parliamentary control over the state budget. In this regard, it was proposed to amend sections 4 and 5 of Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control” as follows:

“The Legislative Chamber considers the annual report on the implementation of the state budget submitted by the Cabinet of Ministers of the Senate on the basis of preliminary discussions in the relevant factions, committees and commissions of the Oliy Majlis.

During the preliminary discussion of the implementation of the state budget, the factions, committees and commissions of the Oliy Majlis chambers may request additional information from the relevant authorities on the implementation of the revenue of the state budget, the status of disbursement of allocated funds, intended and effective use. In this case, the factions, members of the Senate may take the initiative to study the issues of targeted spending and effective use of budget funds on the ground by the relevant committees of the chambers of the Oliy Majlis.

6. In order to ensure public access to information on the execution of the state budget, it is proposed to place in public sources all information on the draft state budget and its implementation, which is received by the parliamentary chambers and prepared for discussion in their responsible committees.

It is proposed to strengthen the laws of the Republic of Uzbekistan “On the Regulation of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan” (Articles 20 and 31) and “On the Regulation of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan” (Articles 16 and 32¹⁰).

7. In order to clarify the subject of parliamentary control over the state budget in Uzbekistan, *firstly*, the issue of effective execution of the state budget by the Cabinet of Ministers and the Central Bank, the Ministry of Finance and other executive bodies should be recognized and enshrined in the legislation as the subject of parliamentary control over the state budget. *Secondly*, it is proposed that the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan – the Legislative Chamber and the Senate – assess the state budget and the state of its implementation in the exercise of financial control on the basis of specially formed performance indicators. It is recommended to use the experience of developed countries.

8. In order to ensure the application of the forms of political responsibility of the government and other executive bodies in parliamentary practice, it is proposed that the current legislation should clearly state which parliamentary control measures they will adopt. For instance, it is proposed to state the fourth and fifth parts of Article 9 of the

Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control” in the following edition:

“Following the hearing of the Prime Minister’s report, the Legislative Chamber and the Senate will decide on the effectiveness of the government’s work on some pressing issues of socio-economic development of the country, including a vote of no confidence to the Prime Minister and the resignation of a member of the government.

The decision of the Legislative Chamber and the Senate adopted after the hearing of the report of the Prime Minister shall be sent to the Cabinet of Ministers, and if the resolution contains a vote of no confidence to the Prime Minister, the President of the Republic of Uzbekistan”.

9. In order to expand the scope of parliamentary control over the implementation of the state budget in Uzbekistan, it is proposed to supplement Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the State Tax Service” with a new first part in the following edition:

“The State Tax Committee and territorial divisions of the Republic of Uzbekistan submit quarterly, semi-annual and annual reports to the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan and local representative bodies in terms of the effectiveness of the state budget and local budgets’ tax policy”.

10. Before hearing the annual report of the Central Bank by the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, it would be expedient to inspect its activities together with the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan and the audit organization chosen by it. To this end, in the second part of Article 8 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Central Bank of the Republic of Uzbekistan” it is proposed to replace the words “audit organization” with the words “Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan”.

11. Committees of the Legislative Chamber and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan (except for committees responsible for budget issues) and commissions, factions of deputies elected from political parties in the Legislative Chamber, and especially direct deputies and senators do not play an active role in the mechanism of parliamentary discussion and adoption of the draft state budget. One of the main reasons for this is the order in which they participate in the process, what functions they must perform, their powers and regulations of action are not specified in detail in the legislation. In order to eliminate this situation in the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Regulation of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan”:

1) The fourth part of Article 20 to state in the following edition:

“During the preliminary discussion of the draft law on the state budget at the meetings of factions, committees and commissions of the Legislative Chamber factions, committees, commissions and all deputies of the Legislative Chamber shall make appropriate amendments and additions to the draft law on the state budget; may make their proposals on whether or not to adopt this budget.

During the discussion, factions, committees, commissions and deputies of the Legislative Chamber may directly request additional information on the draft law on the state budget from the relevant authorities”;

2) replace the fifth and sixth parts of Article 20 with the words “all factions and committees of the Legislative Chamber” with the words “factions, committees, commissions and all deputies”;

3) state the second paragraph of the second part of Article 31 in the following edition:

“During its consideration, the report of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, the opinion of the responsible committee formed on the basis of the views of factions, committees, commissions and all deputies of the Legislative Chamber will be heard, discussed and the relevant decision of the Legislative Chamber”;

4) it is proposed to replace the words “factions and committees of the Legislative Chamber” with the words “1/3 of the total number of factions, committees, commissions and deputies of the Legislative Chamber” in the fifth part of Article 31;

It is expedient to make similar amendments (without indication of factions) in the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Regulation of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan”.

12. The list of documents reflecting the execution of the state budget and the documents to be submitted by the executive bodies, what parameters and criteria are used to assess the implementation of the state budget is not established by law. As a result, the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan or the Ministry of Finance sends materials on the implementation of the state budget to the chambers of the Oliy Majlis, the basic rules and statistical data are determined by these bodies themselves. This situation limits the mechanism of discussion and adoption of the draft state budget by the parliament, reducing its efficiency and effectiveness. In order to eliminate this situation, Article 31 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Regulation of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan”:

1) fill *the first part* with the third paragraph in the following edition:

“If the Cabinet of Ministers receives requests of factions, committees, commissions and direct deputies of the Legislative Chamber on the structure of this information and the list of necessary materials, they should be amended and expanded”;

2) fill *the second part with the first paragraph in the following edition*: “Before consideration of the execution of the state budget at a meeting of the Legislative Chamber, the Council of the Legislative Chamber on the basis of proposals of factions, committees, commissions and deputies of the Legislative Chamber develops criteria and key indicators for evaluating the effectiveness of the state budget and submits to all factions, committees, commissions and deputies.”;

It is recommended to fill in the first paragraph of the edition.

13. It is proposed to supplement Article 33 of the Law “On Regulations of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan” with the following section:

“Based on the results of the discussion of the state budget, it will make one of the following decisions:

on the adoption of the state budget;

on the rejection of the state budget”.

14. According to Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control”, as an important form of parliamentary control, the Senate is

also set to review the progress of state budget execution. That is, the Senate is scheduled to review the quarterly and annual reports of the state budget and make the appropriate decision. However, the procedure for reviewing this annual report is not defined in the regulations. In this regard, the regulations of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan should establish the procedure for consideration of quarterly and annual reports and study by the relevant committee on the targeted and effective use of budget funds on the ground.

15. It is proposed to make the following amendments to section 6 of Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Parliamentary Control”:

“The annual report on the execution of the state budget is considered in factions, committees of the chambers of the Oliy Majlis, considered at sessions of the Oliy Majlis and approved by the Legislative Chamber and the Senate. By the decision of the Legislative Chamber and the Senate, the government may be charged with the shortcomings identified in the implementation of the state budget”.

16. In the context of a pandemic, it was proposed to introduce a procedure for operative consideration of the draft state budget (based on experience UK, New Zealand).

17. It was proposed to create a national platform system for online discussion of the draft state budget.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ
ПОД НОМЕРОМ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 ПРИ ТАШКЕНТСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ЮСУПОВ САРДОРБЕК БАХОДИРОВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ
ОСНОВ ПАРЛАМЕНТСКОГО КОНТРОЛЯ НАД
ГОСУДАРСТВЕННЫМ БЮДЖЕТОМ**

12.00.11. – Парламентское право

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора юридических наук (DSc)

Тема диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук была зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан под номером B2021.2.DSc/Yu163

Докторская диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещен на трёх языках (узбекском, русском и английском (резюме)) на веб-сайте Научного совета (<https://tsul.uz>) и на образовательно-информационной портале «ZiyoNET» (www.ziyo.net)

Научный консультант:

Хакимов Рахим Расулжонович,
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Турсунов Ахтам Саломович,
доктор юридических наук, профессор

Кутыбаева Елизавета Дуйсенбаевна,
доктор юридических наук, профессор

Якубов Шухрат Умматалиевич,
доктор юридических наук, профессор

Ведущая организация:

**Институт законодательных проблем
и парламентских исследований при
Олий Мажлисе Республики
Узбекистан**

Защита диссертации состоится «28» апреля 2022 года в 15:00 часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 при Ташкентском государственном юридическом университете. (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (99871) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С докторской диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрировано под номером 1044). (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан «14» апреля 2022 года.

(Протокол реестра № «2» от «14» апреля 2022 года).

И.Р.Беков

Заместитель председателя Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Б.А.Наримонов

Секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор философии по юридическим наукам (PhD)

Ш.Сайдуллаев

Заместитель председателя Научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, кандидат юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской диссертации)

Целью исследования является разработка предложений и рекомендаций по дальнейшему совершенствованию регулирования парламентского контроля над государственным бюджетом и повышению эффективности законодательства и правоприменительной практики в этой сфере.

Объектом исследования является система правоотношений, связанных с организацией парламентского контроля над государственным бюджетом в Республике Узбекистан.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обоснована, что дополнительные источники республиканского бюджета и его остатки на начало года в установленном порядке используются в соответствии с решениями Президента Республики Узбекистан и Кабинета Министров при условии, что они не превышают 3% от стоимости общих расходов, а также обоснована необходимость представления палатам Олий Мажлиса Республики Узбекистан ежеквартального отчета об использованных средствах;

обоснована, что Сенат Республики Узбекистан является уполномоченным органом, непосредственно осуществляющим парламентский контроль над государственным бюджетом;

обоснована необходимость предоставления Полномочным представителем Кабинета Министров Республики Узбекистан отчета об исполнении государственного бюджета одновременно в обе палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан;

обоснована, что фракции, комитеты палат Олий Мажлиса имеют право запрашивания от соответствующих органов дополнительных сведений об исполнении доходной части государственного бюджета, о состоянии усвоения выделенных средств, а также сведений об их целевом и эффективном использовании;

обоснована необходимость предварительного обсуждения квартального и годового отчета об исполнении государственного бюджета в комитетах Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан, а также обоснована необходимость принятия механизмов заслушивания мнений и предложений членов Сената в ходе данных обсуждений;

обоснована необходимость утверждения годового отчета об исполнении государственного бюджета постановлением Сената после его обсуждения во фракциях, комитетах палат Олий Мажлиса;

Внедрение результатов исследования. Научные результаты, полученные по диссертационной работе, были использованы в следующих:

предложение о том, что дополнительные источники республиканского бюджета и его остатки на начало года в установленном порядке используются в соответствии с решениями Президента Республики Узбекистан и Кабинета Министров при условии, что они не превышают 3% от стоимости общих

расходов, а также необходимость представления палатам Олий Мажлиса Республики Узбекистан ежеквартального отчета об использованных средствах было использовано в подготовке в новой редакции части 4 статьи 126 Бюджетного Кодекса Республики Узбекистан. (Справка Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан от 21 октября 2021 года под номером 05/1-01-173). Принятие данного предложения во внимание послужило усилению парламентского контроля в обеспечении исполнения государственного бюджета;

предложение о внедрении правовых основ того, что Сенат Республики Узбекистан является уполномоченным органом, непосредственно осуществляющим парламентский контроль над государственным бюджетом было принято во внимание при разработке части 1 статьи 7 Закона Республики Узбекистан “О парламентском контроле” (Справка Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан от 21 октября 2021 года под номером 05/1-01-173). Принятие данного предложения во внимание послужило обеспечению участия верхней палаты парламента в осуществлении контроля над исполнением государственного бюджета;

предложение касательно необходимости предоставления Полномочным представителем Кабинета Министров Республики Узбекистан отчета об исполнении государственного бюджета одновременно в обе палаты Олий Мажлис Республики Узбекистан было принято во внимание при разработке статьи 24.1 Закона Республики Узбекистан “О парламентском контроле” (Справка Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан от 21 октября 2021 года под номером 05/1-01-173). Принятие данного предложения во внимание послужило оказанию содействия Полномочным представителем Кабинета Министров Республики Узбекистан в Олий Мажлисе Сенату наряду с Законодательной палатой в процессе рассмотрения проекта Государственного бюджета;

предложение касательно того, что фракции, комитеты палат Олий Мажлиса имеют право запрашивания от соответствующих органов дополнительных сведений об исполнении доходной части государственного бюджета, о состоянии усвоения выделенных средств, а также сведений об их целевом и эффективном использовании было принято во внимание при разработке пункта 5 статьи 7 Закона Республики Узбекистан “О парламентском контроле” (Справка Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан от 21 октября 2021 года под номером 05/1-01-173). Принятие данного предложения

во внимание послужило предоставлению депутатам права предоставления дополнительной информации при исполнении государственного бюджета;

предложение касательно необходимости предварительного обсуждения квартального и годового отчета об исполнении государственного бюджета в комитетах Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан, а также необходимости принятия механизмов заслушивания мнений и предложений членов Сената в ходе данных обсуждений было принято во внимание при разработке пункта 2 статьи 7 Закона Республики Узбекистан “О парламентском контроле” (Справка Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан от 21 октября 2021 года под номером 05/1-01-173). Принятие данного предложения во внимание послужило обеспечению участия верхней палаты при рассмотрении хода квартального исполнения государственного бюджета;

предложение касательно необходимости утверждения годового отчета об исполнении государственного бюджета постановлением Сената после его обсуждения во фракциях, комитетах палат Олий Мажлиса было принято во внимание при разработке пункта 6 статьи 7 Закона Республики Узбекистан “О парламентском контроле” (Справка Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан от 21 октября 2021 года под номером 05/1-01-173). Принятие данного предложения во внимание послужило утверждению годового отчета об исполнении государственного бюджета постановлением верхней палаты наряду с постановлением нижней палаты парламента;

Структура и объем диссертации. Структура диссертации состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы. Объем диссертации составляет 224 страниц

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назорати (ташкилий-ҳуқуқий масалалар). Монография. – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2021. – 166 б.

2. Юсупов С.Б. COVID-19 пандемияси даврида давлат бюджети устидан парламент назоратини амалга оширишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари. // *Yurisprudensiya | Юриспруденция | Jurisprudence.* – 2021. – № 1. – Б. 18-24. (12.00.00)

3. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назорати ҳуқуқий асосларининг шаклланиши ҳамда ривожланишининг тадқиқий таҳлили. // *Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations.* – 2021. – № 5. – Б. 91-97. (12.00.00)

4. Юсупов С.Б. Парламент томонидан амалга ошириладиган молиявий назоратнинг илмий-назарий ва методологик асослари. // *Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали | Журнал правовых исследований Journal of law research* – 2021. – № 11. – Б. 12-18.

5. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назорати моҳияти: илмий-назарий таҳлил. // *Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences.* Илмий-амалий нашр. – 2021. – № 3. – Б. 90-97. (12.00.00)

6. Yusupov S.B. International legal bases of parliamentary control over the state budget: on the example of inter-parliamentary institutions. // *International Journal of Development and Public Policy.* e-ISSN: 2792-3991 | www.openaccessjournals.eu | Volume: 1, Issue: 6. – P. 130-134.

7. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назорати соҳасидаги айрим муаммоларнинг қонунчиликдаги таҳлили. // *Жамият ва инновациялар. Илмий-амалий нашр.* – 2021. – № 10. – Б. 366-371 (12.00.00)

8. Yusupov S.B. Analyse der probleme im prozess der parlamentarischen überprüfung der haushaltsausführungsberichte in Usbekistan. // *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities.* 2021. Volume: 1, Issue 1.4. – P. 145-150.

9. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назорати фаолиятини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари. // *Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали | Журнал правовых исследований Journal of law research NoSI-3 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2021-SI-3>* – Б. 24-32.

10. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асослари таҳлили. // *Falsafa va Huquq.* – 2021. – № 3. – Б. 29-31.

11. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назорати соҳасидаги муаммолар таҳлили. // *Ҳуқуқ ва бурч.* – 2021. – № 10. – Б. 12-16.

12. Yusupov S.B. Formation and development trends of parliamentary control over the state budget. // Priority directions for the development of science and education. International scientific and current research conferences. 2021. – P. 169-174.

13. Yusupov S.B. Some issues of parliamentary control over the state budget in the constitution legal order. // International scientific and current research conferences “Results of modern scientific research and development”. 2021. – P. 107-110.

14. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назоратини ҳуқуқий тартибга солиш. // Ўзбекистон олимлари ва ёшларининг инновацион илмий-амалий тадқиқотлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2021. – Б. 29-30.

15. Юсупов С.Б. Давлат бюджети устидан парламент назоратини конституциявий ҳуқуқий тартибга солишнинг айрим масалалари. // Ўзбекистон олимлари ва ёшларининг инновацион илмий-амалий тадқиқотлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2021. – Б. 29-30.

II бўлим (II часть; II part)

16. Yusupov S.B. The role and importance of the un sustainable development goals in the implementation of control over the state budget of national parliaments. // SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS International Scientific Journal Theoretical & Applied Science p-ISSN: 2308-4944 (print) e-ISSN: 2409-0085 (online) Year: 2021, Volume: 103, Issue: 11. Published: 13.11.2021. – P. 488-492.

17. Юсупов С.Б. Анализ проблем в процессе парламентского рассмотрения отчетов об исполнении бюджета в Узбекистане. // Молодой ученый Международный научный журнал. – 2021. – № 47 (389). – С. 353-356.

18. Yusupov S.B. Legal regulation of parliamentary control over the state budget International scientific and current. // International scientific and current research conferences “Results of modern scientific research and development”. 2021. – P. 159-163.

Автореферат «ТДЮУ Юридик фанлар Ахборотномаси» журнали тахририятида тахрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 12.04.2022
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 3. Адади: 100. Буюртма: № 38

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
босмаҳонасида чоп этилди.